

16+

*Багатая
палітра
выданняў
стар. 6*

*З'ява
ў прыгожым
пісьменстве
стар. 10*

*Яркія
фарбы
жыцця
стар. 12*

Лёс адзін на дваіх

Фота Кастуся Дробава.

Часам, калі вывучаеш гісторыю таго ці іншага музея ў кантэксце існавання дзяржавы ў розныя перыяды, міжволі прыходзяць «бацькоўскія» асацыяцыі. Дзіця падзяляе лёс маці, праходзячы побач з ёю праз усе выпрабаванні... У спакойны, мірны час установа культуры, тым больш калі гэта адзін з найстарэйшых музеяў краіны, — нагода для гонару, сведчанне няпростых пошукаў шчасця народа, які на працягу свайго існавання карпатліва збіраў і захоўваў скарбы духоўнага багацця. Калі з'яўляецца знешняя пагроза, як было падчас Першай і Другой сусветных войнаў, найперш выратаўвалі самае дарагое. У тым ліку — найкаштоўнейшыя музейныя экспанаты...

Выстаўка пад назвай «Лёс Музея — лёс Краіны. Шлях даўжынёй у стагоддзе», што нядаўна пачала прымаць наведвальнікаў у Нацыянальным гістарычным музеі, прысвечаная нараджэнню і станаўленню найбуйнейшай айчынай захавальніцы скарбаў, прыадкрывае старонкі яе гісторыі, а значыць, і старонкі гісторыі беларускай дзяржавы.

«ЛіМ»-акцэнт

Актуальна. Народ можа не хвалявацца: адукцаыя, ахова здароўя, культура, спорт будучы, як і раней, даступныя ўсім. Аб гэтым Прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка заявіў падчас урачыстай цырымоніі падпісання Рашэння рэспубліканскага рэферэндуму. У абноўленай Канстытуцыі Беларусі, як вобразна выказаўся Прэзідэнт, зацэментаваны базавыя прынцыпы дзяржавы, а таксама закладзены імпульс для развіцця перспектывных напрамкаў, якія адпавядаюць нацыянальным інтарэсам. У іх ліку — развіццё атамнай энергетыкі ў мірных мэтах, укараненне інвацыяў, ахова персанальных даных. Як падкрэсліў Кіраўнік дзяржавы, ва ўмовах пандэміі грамадзянам Беларусі было гарантавана права на ахову здароўя, уключаючы бясплатнае лячэнне, спрыяльныя навакольнае асяроддзе. Адказны клопат грамадзян аб захаванні свайго здароўя цяпер прызнаны нормай.

Віншаванне. Прэзідэнт Беларусі павіншаваў суайчынніц з Днём жанчын. «Мы заўсёды сустракаем доўгачаканую вясну, захапляючыся душэўнай прыгажосцю, прывабнасцю і мудрасцю нашых мілых жанчын. Дзякуючы вашым чутлым сэрцам і пашчотнаму клопату з пакалення ў пакаленне захоўваюцца вера ў святасць мацярынства і моц сямейнага ачага, які аберагаюцца вамі», — гаворыцца ў віншаванні. Кіраўнік дзяржавы падкрэсліў, што ва ўсе часы мір на роднай зямлі, нацыянальны дабрабыт і годнасць беларускага народа трымаліся на жаночым імкненні да стварэння, здольнасці жанчын любіць і натхняць мужчын на гераічныя подзвігі, выходзяць дзяцей у павязе да Айчыны.

Знаходкі. Кніжны скарб, які нядаўна быў знойдзены ў старажытным Брыгіцкім кляштару ў Гродне, прэзентавалі ўчора ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Наведвальніцкі змаглі ўбачыць незвычайную знаходку — фрагмент архіва старажытнай друкарні — неразрэзаныя і незбрашчываныя лісты кніг XVII і XVIII стагоддзяў, падрыхтаваныя для перапісання работ. «На кожным з друкарскіх лістоў размяшчаецца па восем старонак тэксту, якія ў далейшым павінны былі адпаведным чынам складвацца ў шматкі, перашывацца разам, абразацца і пераплятацца ў прывычную нам сёння форму кнігі-кодэкса», — распавядаюць арганізатары. Па невядомых прычынах частка тыражу двух выданняў засталася ў стосах з асобных лістоў, якія на працягу некалькіх стагоддзяў захоўваліся ў кляштары. Са згоды царкоўных улад гэты скарб будзе перададзены ў галоўную кніжніцу краіны.

Акцыя. У публічным цэнтры прававой інфармацыі Брэсцкай абласной бібліятэкі імя М. Горкага з 9 да 31 сакавіка праводзіцца месячнік гісторыка-прававых ведаў «Правая вясна», паведамлі карэспандэнту БелТА ва ўстанове. Акцыя прымеркавана да Года гістарычнай памяці, разлічана на розныя катэгорыі грамадзян, аднак з акцэнтам на моладзь і пенсіянераў. Асноўнае мерапрыемства месячніка — Дзень памяці «Генацыд у Беларусі» — адбылося ўчора. Перад слухачамі выступілі старшы памочнік пракурора вобласці Ірына Грачова, якая расказала пра расследаванне крымінальнай справы аб генацыдзе жыхароў Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны і пасляваенны перыяд. Адкрыецца выстаўка адпаведнай літаратуры з фонду бібліятэкі і архіўных дакументаў з фонду Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці.

Рэгіёны. Выстаўка гомельскай мастачкі Таццяны Гершгорынай «Сіні апельсін» адкрыецца сёння ў Карціннай галерэі Г. Х. Вашчанкі ў Гомелі. Выставачны праект — чарговая сустрэча з фантастычным і сюррэалістычным светам. Аўтар прадаўжае мультыдысцыплінарны падыход у творчасці і прадставіць не толькі жывапісныя і графічныя работы, але і ўласныя паэтычныя радкі. Таццяна выпусціла тры зборнікі паэзіі, падрыхтавала да выпуску чацвёрты зборнік, які плануе прадставіць аўдыторыі сёлета. Мастачка эксперыментуе з формай, фактурай, колерам, адкрывае не толькі новыя пластычныя магчымасці, але і філасофію. Аўтар валодае неардынарным творчым уяўленнем, здольным ахапіць духоўную сферу, гісторыю мастацтва, міфалогію, навакольную прастору, прадметны свет, расказалі арганізатары выстаўкі.

Агляд афіцыйных падзей ад Раісы МАРЧУК

стасункі

«Шоўкавая нітка»: з Кітая ў Еўропу

Да свайго 70-годдзя жыванісец Уладзімір Гладкоў рыхтуе экспазіцыю «Шоўкавая нітка». Будзе прадстаўлена некалькі дзясяткаў жывапісных і графічных работ, аб'яднаных цікавацю творцы да краін і народаў, гістарычна звязаных з Вялікім шоўкавым шляхам.

— Я нарадзіўся ў Туркменістане, у Ташаўзе, але большую частку жыцця пражыў ва Узбекістане, — расказваў Уладзімір Гладкоў. — Пабываў у розных краінах свету. Ужо амаль 20 гадоў жыву і працую ў Мінску. Дзея чытка работ, звязаных з гістарычным гандлёвым шляхам з Кітая ў Еўропу, выспявала даўно. Кітай, Расія, краіны Цэнтральнай Азіі — Казахстан, Туркменістан, Узбекістан, асобна вылучыў Кыргызстан. А яшчэ Афганістан, Турцыя, Грэцыя, Італія, Галандыя — мае мастацкія адрасы, з якімі хачу пазнаёміць гледача.

Цэнтральнае месца сярод карцін займае кітайскі ракурс. Кітаю Уладзімір Гладкоў прысвяціў сем жывапісных палатнаў і тры графічныя вывяы: «Джонкі», «Едакі локшыны», «Кітайская вёска», «Каля Вялікай Кітайскай сцяны», «Кітайская Венецыя», «Горад на вадзе»... Гэтыя і іншыя сустрэчы мастака з Паднябеснай — плён гістарычнага, этнаграфічнага вывучэння краіны і народа, завянення атрыманых звестак. І работа ўяўлення. У Кітаі Уладзімір Гладкоў не быў ніколі. «Канешне, хацелася б пабываць, — дзеліцца развагамі жыванісец і графік. — Мяркую, што жывыя ўражанні дададуць у мае пошукі новай абыягі».

Уладзімір Гладкоў «На Аму-Дар'я».

Пакуль жа мы разглядаем карціны ў майстэрні аўтара выстаўкі «Шоўкавая нітка»... Ва Узбекістане зазіраем на кірмашы, вандруем сярод славурых архітэктурных помнікаў даўніны («Усходні кірмаш», «Хіва», «Вячэрні Чымган»), спыняемся ў Расіі каля Волгі, сустракаем світанак у Астрахані, углядаемся ў хвалі Амура...

Магчымасць напоўніць судакрануцца з творчым асэнсаваннем Вялікага шоўкавага шляху, здзейсненым Уладзімірам Гладковым, у жыхароў і гасцей Мінска з'явіцца напрыканцы мая ў Палацы мастацтва.

Раман СЭРВАЧ

вектар

Сышліся дзве зоркі...

У Мінску ў перакладзе на рускую мову выйшла паэтычная кніга кітайскага паэта Сяа Шуя «Выбранае». Перакладчык — Мікіта Баравік.

Пад адной вокладкай (у мастацкім афармленні кнігі, дарэчы, выкарыстаны ілюстрацыя Цю Саня, каліграфія Лі Ваня; дызайн вокладкі належыць Лю Мін) сабраны пераўвасабленні вершаў з трох паэтычных зборнікаў Сяа Шуя, якія выклікалі шырокае рэзананс ў Кітаі.

Сяа Шуі нарадзіўся ў 1980 годзе ў Чаньчжоу правінцыі Хунань. Выпускнік факультэта кітайскай мовы Фуданскага ўніверсітэта (г. Шанхай), кандыдат філалагічных навук. Творчасць адзначана прэміяй «Безмянных паэтаў», Прэміяй маладых паэтычных талентаў, другой літаратурнай прэміяй «Цзяньбань», іншымі прэстыжнымі ўзнагародамі. Сяа Шуі — аўтар паэтычных зборнікаў «Згубленае і знойдзенае», «Урок кітайскай мовы», «Палын: зборнік новых чатырохрадкоўяў», «Зборнік бахайскіх гісторый», «Два ясныя дні, Юй Дафу» і інш. Паэт выкладае

ў Літаратурным інстытуце Шанхайскага ўніверсітэта. Аўтар паэтычных ініцыятыў «Вяртанні з Кітая ў Кітай», «дзіцячай творчасці» і інш.

— Сяа Шуі лічыцца лідарам кітайскага пакалення паэтаў-васьмідзясятнікаў — літаратурнага аб'яднання літаратараў, якія нарадзіліся ў 80-я гады мінулага стагоддзя. Яго можна таксама назваць заснавальнікам авангарднай плыні ў найноўшай кітайскай паэзіі, — значае ў прадмове «Ад перакладчыка» Мікіта Баравік. — Пра гэта сведчць наяўнасць уласнай паэтычнай тэорыі, а таксама

шэраг літаратурных ініцыятыў. Сярод многіх іншых варта вылучыць такія ідэі Сяа Шуя, як «Вяртанне з Кітая ў Кітай», «завостраная кітайская мова», «дзіцячае пісьмо» і канцэпцыя «славізму»... А яшчэ творчасць Сяа Шуя вызначае дбайная праца над словам, акцэнт на адраджэнне і развіццё традыцыйнай нацыянальнай культуры, а таксама пошук шляхоў старажытнага Кітая ў Кітаі сучасным...»

Мікіта Баравік нарадзіўся ў 1998 годзе на Віцебшчыне, у Оршы. Праходзіў навучанне ў Фуданьскім універсітэце. Зараз працуе ў Рэспубліканскім інстытуце кітаязнаўства імя Канфучыя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, перакладае з кітайскай мовы на рускую і беларускую. З'яўляецца лаўрэатам конкурсу мастацкіх перакладаў «Зерцало слоў» (2019, 2021). Пераклады твораў кітайскай мастацкай літаратуры, якія здзейсніў малады беларускі кітаязнаўца, друкаваліся ў газеце «Літаратура і мастацтва», часопісе «Маладосць».

Зборнік Сяа Шуя «Выбранае» пачаў шыць свет у выдавецтве «Чатыры чвэрці».

Мікола БЕРЛЕЖ

праекты

Загадкі для дзяцей і не толькі

Глыбей пазнаёміцца з асноўнымі этапамі жыццёвага і творчага шляху Кандрата Крапівы, праявімі і таямніцамі шматграннага таленту прапануюць у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры. Тут пачаў работу выставачны праект пад назвай «Таямніцы дзеда Кандрата», прымеркаваны да 100-годдзя пачатку творчай дзейнасці пісьменніка.

Асоба літаратара раскрываецца не толькі як творчая — слынным сатырык паўстае як выдатны знаўца мовы. Напісаная ім кніга філалагічных загадак-амонімаў «Загадкі дзеда Кандрата» адрасавана пакаленням беларускіх дзетак, каб яны не гублялі цікавасці да роднай мовы. Паводле гэтага выдання для маленькіх наведвальнікаў выстаўкі сумесна з праектам «Скарбонка гульняў» распрацаваны інтэрактыўны дадатак — настольная гульня «Загадкі дзеда Кандрата».

Кожны з наведвальнікаў адкрые для сябе нешта новае ў вобразе пісьменніка — надта ж шырокім быў яго талент. Кандрат Крапіва быў выбітным байкапісцам, драматургам, паэтам, празаікам, вучоным-лінгвістам, а яшчэ — грамадскім дзеячам, акадэмікам, віцэ-прэзідэнтам Акадэміі навук Беларусі, заслужаным дзеячам

навуцы Беларусі. Ён удзельнік чатырох войнаў, Герой Сацыялістычнай Працы, дэпутат Вярхоўнага Савета БССР, лаўрэат Дзяржаўных прэмій СССР, Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Янкі Купалы. Творчасць пісьменніка непарывуна звязана з лёсавызначальнымі падзеямі XX стагоддзя. Дэвізам усю яго жыцця былі словы, якія цяпер выбіты на яго надмагілі: «Многу валодала жаданне ўмяшчацца ў жыццё і сее-тое ў ім паправіць».

Часовая экспазіцыя прадстаўлена матэрыяламі з фонду музея (рукапісы, фотаздымкі розных гадоў, дакументы, сувеніры, асабистыя рэчы, кнігі) і прадметамі ўстаноў-партнёрстваў. Дапоўняць яе матэрыялы з сямейнага архіва пісьменніка, якія раней не экспанаваліся.

Праект рэалізаваны пры ўдзеле Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі, Нацыянальнага архіва, Нацыянальнай бібліятэкі, філіяла «Гасціёўня Уладзіслава Галубка» Нацыянальнага гістарычнага музея, Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва, Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук.

Экспазіцыя, якая будзе працаваць да 31 снежня 2022 года, зацікавіць шырокае кола наведвальнікаў розных узроставак катэгорыі.

Аліса БРАТКА

вернісаж

Вясна, юнацтва, каханне

Выстаўка жывапісу «Флора. Мелоды вясны» Уладзіміра Кожуха працуе ў Гарадской мастацкай галерэі твораў Леаніда Шчамялёва. Экспазіцыя падрыхтавана сумесна з Беларускам саюзам мастакоў у межах праекта «Класікі — сучаснікі». Уладзімір Кожух — вядомы мастак-жывапісец, заслужаны дзеяч мастацтваў, лаўрэат прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь. Творцы не стала ў 2017 годзе.

Уладзімір Кожух працаваў у жанры сюжэтна-тэматычнай карціны і пейзажу на працягу многіх гадоў. Адзін з кірункаў творчасці — выявы рамантычных жаночых вобразаў і прыроды, якая адлюстравана на многіх палотнах майстра. Між тым жанчына на карцінах мастака паказана ва ўсіх сваіх праявах: як муза і як сяброўка, як маці і як дачка, як спакуніца і як захавальніца сямейнага ачага. Яна — сімвал прыроднага пачатку і сілы духу, які часта ўвасоблены ў вобразе жаночасці, мяккасці і паэтычнасці.

Тонкія бязважкі прыгажуні на карцінах аўтара лунаюць у нябёсах, тонучы ў кветках і напаяваючы прастору выставачай залы адчуваннем вясны, юнацтва і кахання. Герайна твораў, прадстаўленых на выстаўцы «Флора. Мелоды вясны», — трыумф прыгажосці і вытанчанасці. Флора Уладзіміра Кожуха — не партрэт канкрэтнай асобы, а зборная выява, спроба аб'яднаць у адным вобразе прыроднае і жаночае. Аўтар напаяе жывапісныя палотны фантазіяй, адчуваннем нерэальнага, унутраным філасофскім зместам, падкрэсліваючы арганізатары.

Фота са старонкі галерэі Л. Шчамялёва ў Facebook.

Падчас адкрыцця выстаўкі.

Як расказалі ў галерэі, лёгкія і вытанчаныя кампазіцыі майстра з жаночымі вобразамі — не другаснае адгалінаванне асноўнай творчай лініі, не адпачынак ад сур'ёзных спраў. Жывапіс Уладзіміра Кожуха прапануе глядачу спыніцца на імгненне, каб атрымаць асалоду ад фарбаў і адчуць духоўнасць кожнага сюжэта. Яго творчасць, лічаць мастацтвазнаўцы, — гэта ўклад у скарбніцу беларускага мастацтва, які будзе ацэнены не толькі сучаснікамі, але і нашчадкамі.

Персанальная выстаўка «Флора. Мелоды вясны» працягнецца да 3 красавіка.

Яўгенія ШЫЦЬКА

імпрэзы

Лінгвістычныя скарбы Радзімы

Міжнародны дзень роднай мовы — нагода яшчэ раз задумацца аб лёсе тэі, адзінай, якую завём магчымай, на якой думаем, на якой вымавілі першае слова.

Напярэдадні свята ў многіх дзяржаўных установах прайшлі мерапрыемствы, якія пашыраюць веды кожнага аб роднай мове, гісторыі і культуры беларускага народа. Кніжніцы Клімавіцкай бібліятэчнай сеткі таксама запрасілі сваіх чытачоў на святочныя імпрэзы.

У цэнтральнай раённай бібліятэцы імя Івана Пехнерава адбылася інтэлектуальная гульня «Моўныя скарбы роднага краю» для вучняў старэйшых класаў агульнаадукацыйных устаноў горада. Каманды — «Купалаўцы», «Скарынаўцы»,

«Мовазнаўцы», «Літаратуразнаўцы» і «Эрудыты» ўзялі ўдзел у конкурсах. Тэматыка заданняў разнастайная: на веданне прыказак і літаратурнай класікі, творчасці знакамітых беларускіх пісьменнікаў. Былі і пытанні на логіку, на веданне беларускіх слоў. Пераможцы ўзнагароджаны дыпламамі і салодкімі прызамі.

Супрацоўнікі аддзела па абслугоўванні дзіцячага чыгача запрасілі вучняў маладшых класаў сярэдняй школы № 3 на бібліяді «Сустрэча з беларускай кнігай». Пачалося мерапрыемства з размовы пра гісторыю ўзнікнення Дня роднай мовы. Цікавае выклікаў спектакль «Як лось з лісою нагамі мяняліся» бібліятэчнага ляльчэнага тэатра.

У гарадской бібліятэцы № 1 падчас святочнага марафону «Чытаем

па-беларуску» прайшло свята роднай мовы «Мова народа — яго святыня». Падчас мерапрыемства гучалі вершы і песні на беларускай мове, згадваліся скоргаворкі, прыказкі і прымаўкі.

Квіз «Любі, шануй, ведай роднае слова» прайшоў у бібліятэцы аграгарадка Палашкава. Бібліятэкар расказала аб паходжанні беларускай мовы і яе развіцці, цікавых фактах з гісторыі нашай краіны.

Цімаўская сельская бібліятэка запрасіла ўсіх ахвотных узяць удзел у анлайн-акцыі «#Моладзь чытае беларускую кнігу» і крэатыў-акцыі «Фотаздымак з любімай кнігай беларускага аўтара». Відэазапіс, які праходзіла мерапрыемства, размешчаны на старонках сацыяльных сетак устаноў.

Марына ШЫЛАВА

У чароўны свет міфалогіі

У Жодзінскай цэнтральнай гарадской бібліятэцы гэтым разам звярнуліся да вытокаў роднай мовы — вуснай народнай творчасці: міфаў, легенд, казак, паданняў, песень, загадак, прыказак і г. д.

Перад чытачамі паўсталі некаторыя міфічныя істоты з беларускіх легенд і казак, прадэманстравалі свае новыя і звычкі. Першым з'явіўся Бай — герой забаўлянік і дзіцячым фальклору, які «шоў па сцяне ў чырвоным жупане, нёс сямёра лапцей: і жане, і сабе, і дзяцёнку па лапцёнку». На ўсе пытанні вядучай: «Баць далей ці не?», — у яго былі адзіны адказ: «Бай!» І вядучая, бібліяграф кніжніцы Наталія Менцюк, баіла далей пра Бордзю — аякунку тых, хто нядаўна ўзяў шлюб. Бордзю шчыра прачытала

некалькі вершаў айчынных паэтаў пра каханне. Потым правяла гульні па прымаўках на тэму сямейных адносін. Калі сям'я шчаслівая, то ў народзе кажучы: «Разбордзілася, як за Бордзю», а калі шлобо адбыўся не па каханні, чуюцца такое «Гэ, бо не ад Бордзі».

Толькі паспела Бордзі мовіць апошнія словы, як з'явілася Баба Яга. У часы матрыярхату яна лічылася заступніцай жаночага роду, але паступова ў характары Бабы Ягі сталі пераважаць адмоўныя рысы. Перад слухачамі яна паўстала ва ўсёй сваёй фанабэрыстацыі.

А потым у залу павольна ўвайшла Цёця — багіня лета. Цёця частавала актыўных удзельнікаў ягадамі і садавінай — так аддзячыла за ўдзел у выпрабаваннях, якія падрыхтавала да Дня роднай мовы.

Ірына ХІЛЮЦЦ

Да юбілею паэта

Літаратурна-музычная імпрэза «Хата пад бязозамі», прысвечаная 65-годдзю з дня нараджэння Алеся Пільмянкова, прайшла ў бібліятэцы-клубе вёскі Брылі Магілёўскага раёна.

Прысутныя пачулі пра жыццёвы шлях славянага земляка, яго цудоўныя вершы, якія непаўторным абрусам паклаліся на абсягі Беларускай літаратуры.

Да юбілею быў падрыхтаваны біяграфічны буклет і аформлена кніжная выстаўка выданых з дарчымі надпісамі Алеся Пільмянкова.

Магілёўскі паэт і кампазітар-песеннік Мікалай Яцкоў распавёў пра свае сустрэчы і сяброўства з Алесем Уладзіміравічам, пра сумесную працу над цыклам песень, якія і сёння гучаць на Касцюкоўшчыне — радзіме паэта. Гэтыя песні прагучалі і для брылёўскіх слухачоў.

Юлія ЯЦКОВА

Аб роднай мове на роднай мове

У Столінскай цэнтральнай раённай бібліятэцы адбылася сустрэча з Васілём Казачком. Васіль Андрэевіч з'яўляецца не толькі загадчыкам Цэнтра ганчарства вёскі Гарадная, але з нядаўняга часу і сябрам Саюза пісьменнікаў Беларусі. Ён захаляецца паэзіяй, друкуецца ў раённай і рэспубліканскай перыядыцы.

На мерапрыемства, прымеркаванае да дня роднай мовы, завіталі навучэнцы Столінскага дзяржаўнага прафесійнага ліцэя сельскагаспадарчай вытворчасці разам з выкладчыцай беларускай мовы і літаратуры Марыяй Бахшук. Васіль Андрэевіч прачытаў некалькі вершаў. Асабліва ўразілі прысутных творы «Пагавары са мной па-беларуску» і «Размова пра мову». Як былога настаўніка беларускай мовы і патрыёта сваёй краіны паэта хвалюе становішча роднай мовы.

Васіль Андрэевіч падзякаваў прысутным за пытанні, за любоў да паэзіі, да роднага слова. У сваю чаргу дырэктар ДУК «Столінская раённая бібліятэчная сістэма» Іван Ляшкевіч павіншаваў Васіля Андрэевіча з такой значнай падзеяй, якая прыняцце ў Саюз пісьменнікаў Беларусі.

Ірына ГРЭЧКА

«ЛІМ»-люстэрка

Міжнародны маладзёжны тэатральны форум «M@rt.kamkamt» будзе праходзіць у Магілёве з 21 да 27 сакавіка. Як адзначаюць арганізатары, летас у рамках тэатральнага тыдня магілёўчане і госці горада паглядзелі найлепшыя беларускія спектаклі сезона. Гэтым разам форум вяртаецца да міжнароднага фармату. Асноўная афіша ўключае 14 пастацовак з чатырох краін: Беларусі, Расіі, Арменіі і Малдовы. Пачнецца юбілейны форум са спектакля пад назвай «Фальшывая нота». Пастапоўка народнага артыста Беларусі Аляксандра Яфрэмава — трыумфатар Нацыянальнай тэатральнай прэміі знакароды ў намінацыях «Найлепшы спектакль драмы на вількай сцэне» і «Найлепшая мужчынская роля» — Уладзімір Мішчанчук. Дарэчы, падчас свята будзе працаваць маладзёжная творчая лабараторыя.

Сцэны з найпапулярнейшых опер разыграюць салісты Вялікага тэатра ў Камернай зале сёння. Як інфармуе агенцтва «Мінск-Навіны», рэжысёрам праекта выступіла Наталія Бараноўская. На незвычайным вечары дуэтаў прагучыць музыка Моцарта, Даніэці, Вердзі, Бізэ, Штрауса ды іншых знакамітых кампазітараў. Будуць выкананы дуэты з твораў «Вяселле Фігаро», «Рыгалетта», «Аіда», «Кармэн», «Чароўнай флейта» і г. д. Выступіць вядучы салісты оперы Вялікага тэатра, сядоў якіх — народныя артысты Беларусі Ніна Шарубіна і Сяргей Франкоўскі, заслужаныя артысты Аксана Якушэвіч і Алена Бундзелева, а таксама Дзмітрый Шабеца, Аляксей Мікуцель, Дзясніц Янцэвіч, Аляксандр Міхнюк.

Фестываль моладзі і студэнтаў Саюзнай дзяржавы пройдзе з 17 да 19 сакавіка ў Віцебскім дзяржаўным універсітэце імя П. М. Машэрава, па ведамляе «СБ. Беларусь сегодня». Падзея прысвечана Году народнага мастацтва і неמתэрыяльнай культуры і спадчыны народаў Расіі і Году гістарычнай памяці ў Беларусі. 110 выканаўцаў з дзвюх краін ва ўзросце ад 18 да 30 гадоў будуць саборнічаць як сольна, так і калектыўна па намінацыях «Вакал», «Хараграфія» і «Мастацкае слова». Асноўнай мэтай форуму — падтрымка і папулярнацыя сучаснай творчасці сярод студэнтаў і моладзі Беларусі і Расіі, стварэнне ўмоў для прэзентацыі і прамоўвання крэатыўных творчых праектаў падрастаючага пакалення і эксперыментальных напрамкаў у мастацтве і творчасці, развіццё маладзёжнага парламентарызму. Арганізатары — Смаленская абласная грамадская арганізацыя «Расійскі саюз моладзі» і Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава.

Акцёр і рэжысёр Андрэй Шырвінт выпусціў кнігу «Урыўкі з абыр'юкаў». Артсць згадвае вучубо ў школе, выкладанне ў Тэатральным інстытуце імя Шчукіна, работу над спектаклямі і здымкі ў кінафілм. Аўтар дзеліцца гісторыямі аб калехах і сябрах, сядоў якіх — Алег Табакоў і Марк Захар'яў, Андрэй Міронаў і Людміла Гурчанка, Міхаіл Жванецкі і Булат Акуджава, Уладзімір Мяншоў і Вялянцін Гафт. «Жанр — іранічная спавядальнасць. З аднаго боку, зніжае ўзровень дурацы і інфантальнасці, з другога — амнісіруе выпадковую смеласць», — цытуе РІА «Новості» Аляксандра Шырвінта. Твор быў напісаны ў разгар пандэміі, таму шмат увагі нададзена тэме каранавірусу і самаізаляцыі.

Расійская акадэмія кінамаграфічных мастацтваў аб'явіла намінацыю на прэмію «Ніка». У галюўнай намінацыі «Найлепшы ігравы фільм» прадстаўлена не пяць, як звычайна, а шэсць карцін: «Іван Дзяснісавіч» Глеба Панфілава па апавяданні Аляксандра Салжаніцына «Адзін дзень Івана Дзяснісавіча», «Капітан Ваўканагаў уцеў» Наталіі Мяркувачай і Аляксея Чупава, «Меўся» Аляксандра Зялёвоча, «Расціскаючы кулак» Кіры Каваленкі, «Кулп нумар 6» Юха Куасманена і «Урокі фарсі» Вадзіма Перэльмана. На найлепшы фільм краін СНД і Балты прэтэндуюць работы з Таджыкістана («Водны хлопчык»), Кіргізіі («Дарога ў Эдэм»), Арменіі («Зулалі») і Казахстану («Калектыўны імунітэт»), адзначаецца на сайце прэміі.

Аўтарства палатна эпохі Адраджэння «Хрыстос з глобусам» вызначылі навукоўцы з мастацка-гістарычнага музея РІА (ён жа Музей гісторыі мастацтваў, уадакладнае РІА «Новості»). Як мяркуюць даследчыкі, аўтар створаўнага ў першай палове XVI стагоддзя шэдэўра — венецыянскі жывапісец Тыян. У Мастацка-гістарычным музеі Вены захоўваецца другая па велічыні ў свеце калекцыя работ мастака. Нядаўна кіраўніцтва запусціла шматгадовае даследчы праект пры падтрымцы Аўстрыйскага навуковага фонду, каб прааналізаваць усе карціны майстра, якія ўваходзяць у збор музея, у тым ліку некалькі палотнаў яго вучняў. Лічылася, што карціна «Хрыстос з глобусам» якраз была створана ў майстарні знакамітага італьянскага мастака. Эксперты таксама вызначылі ўзрост карціны. Да гэтага часу яна датавалася прыкладна 1530-м годам. Але новае даследаванне паказвае, што твор быў напісаны раней — прыблізна ў 1520-х гадах.

Цікавінкі ад Яўгеніі ШЫЦЬКІ

Лёс адзін на дваіх

У часовай экспазіцыі прадстаўлены разнастайныя артэфакты з розных гістарычных эпох, сабраныя супрацоўнікамі музея ад пачатку яго стварэння. Гэта ўнікальныя знаходкі з першых археалагічных раскопак, прадметы сялянскага і гарадскога побыту, фотаздымкі і замалёўкі з этнаграфічных экспедыцый 1920-х гадоў, творы мастацтва з палацаў і маёнткаў, рэзкізаваныя ў 1918—1919 гадах, культурныя рэчы, рукапісы і кнігі. Кожны экспанат захоўвае ў сабе шмат гісторыі: як ён трапіў у музей і які складаны шлях праішоў у розныя гады акупацый: нямецкай, польскай, потым ізноў нямецкай, якім пакрычастым было вяртанне на радзіму.

Раздзелы экспазіцыі адлюстроўваюць усе этапы гісторыі Нацыянальнага гістарычнага музея: арганізацыя Мінскага царкоўна-археалагічнага музея ў 1908 годзе, Аblasны музей 1919 года, дзейнасць Беларускага дзяржаўнага музея 1920-х гадоў, музейная ўстанова ў 1930-я гады, лёс музейных калекцый у гады Вялікай Айчыннай вайны і пасляваенны час, дзейнасць Арганізацыйнай групы па падрыхтоўцы адкрыцця Беларускага дзяржаўнага гісторыка-краязнаўчага музея і, урэшце, адкрыццё экспазіцыі ў 1967 годзе.

Стваральнікі выстаўкі Наталля Мартынава і Надзея Саўчанка імкнуліся паказаць вобразную структуру ўстановаў 1920-х гадоў, таму экспанаты ў экспазіцыі пададзены блокам. А пачынаецца агляд з адлюстравання пачатковага этапу існавання.

Пытанне, якую дату лічыць днём нараджэння музея, заўжды было спірэчным, як значыць падчас прэзентацыі выстаўкі дырэктар Аляксандр Храмы. Але бясспрэчна тое, што пачатак гісторыі ўстанова адзначаны 1908 годам. На выстаўцы прадстаўлена найстарэйшая кніга з музейных фондаў, так званы «кубік» — гэта першы прадмет, які паступіў у Мінскі царкоўна-археалагічны музей.

3 этнаграфічнага збору 1920-х гадоў.

Часам, каб адсачыць адзін музейны прадмет, патрэбны гады пошукаў: вывучэнне літаратуры, у тым ліку мемуараў, архіўныя росшукі, праца з аналагамі ў іншых музеях — шляхі экспанатаў бываюць вельмі пакрычастымі. Так, на самым першым музейным прадмеце няма нават штампа царкоўнага музея ці нумара. Але ў кнізе захоўвалася запіска аднаго з заснавальнікаў, Аляксандра Смародскага, аб тым, што ён падарыў гэтую кнігу музею, а дата на ёй супала з датай, калі было пасаджэнне арганізацыйнага камітэта. Цяпер спадчына царкоўнага музея лічыцца адной з найкаштоўнейшых калекцый. Сярод першых экспанатаў — і мастацкія работы. Стваральнікі царкоўнага музея займаліся не толькі царкоўнай гісторыяй — вывучалі і гісторыю Беларусі. Ёсць звесткі пра тое, што тагачасныя супрацоўнікі пачыналі камплектаваць этнаграфічныя калекцыю, закуплялі беларускія строі 1910—1911 гадоў.

Царкоўны музей існаваў нядоўга: з 1908 да 1915 года, калі пачалася Першая сусветная вайна і Мінск быў акупаваны. У 1915 годзе музей эвакуіруюць углыб Расійскай імперыі, у горад Рязань. І, нягледзячы на тое, што перад гэтым музей працаваў адносна невялікі тэрмін, ён паспеў сябе праявіць. Калі Мінск быў вызвалены, музейшчыкі звярнуліся да ўрада з просьбай вярнуць з Рязані зборы.

У архівах ёсць дакументы аб запытах і аб тым, што музей вярнуўся ў 1922 годзе, калі пачынаецца прыём фондавых прадметаў у калекцыі Аblasнага музея. Звесткі пра гэта можна знайсці ў справаздачах і публікацыях, дзе паведамляецца, што быў амаль цалкам вернуты і склаў аснову аднаўлення зруйнаванага ў гады вайны.

А дырэктар Леў Замкоў (у вітрынах прадстаўлены дакументы, напісаныя яго рукой) паспеў давесці, што музей з'яўляецца вядучай установай і асяродкам спецыялістаў

у галіне аховы помнікаў гісторыі і культуры. Так, менавіта Замкоў у якасці эксперта едзе ў Нясвіжскі палацава-замкавы комплекс у лютым 1919 года і распрацоўвае план па захаванні скарбаў Нясвіжскага замка і самога архітэктурнага помніка. Была нават задума частка скарбаў перавезці, але перашкодзіла польская акупацыя.

Прадстаўлены ў экспазіцыі і дакументы з «Менскай краёвай выстаўкі», якая праходзіла падчас акупацыі ў 1918 годзе, — каталог выстаўкі і альбом Вацлава Ластоўскага з выявамі слупкіх паясоў. Ён перадаў альбом у фонды ўстановаў пазней, калі ўзначаліў яе. Існавалі і аддзелы нацыянальных культур: збіраліся татарскія старажытнасці, латышскія, яўрэйскія і шматлікія іншыя.

Адным з найцікавейшых на выстаўцы з'яўляецца прадметны рад, які сімвалізе этнаграфічны адзел: цудоўная дрэвапрацоўка, рыбаваецкія снасці, вышыванкі, ручнікі, карункі, прадметы пчалярства, бондарства. Усе — аўтэнтычныя. Можна доўга на іх глядзець і ўяўляць, як гэтую разнастайнасць выкарыстоўвалі нашы продкі.

Разглядаючы дакументы, мастацкія работы, прадметы побыту, прадстаўлены ў вітрынах, знаёмчыся з акалічнасцямі тых ці іншых рэалій гісторыі ўстановаў, усё больш думаеш пра людзей, музейных работнікаў, якія прысвячалі працы ўсё жыццё, пра пакліканне, творчасць, даследчыцкі талент супрацоўнікаў.

Менавіта дзякуючы ім не перарываецца духоўная павязь паміж пакаленнямі, працягнутая з мінулага ў будучыню.

Адным з супрацоўнікаў музея быў мастак Янкеў Кругер. У 1921 годзе ён пабываў у этнаграфічнай экспедыцыі і прывёз акарэльную замалёўку — касцёл святога Антонія ў Слуцку. Гэтая работа і стала адной з першых у мастацкай калекцыі. Стваральнікам мастацкага аддзела стаў Міхаіл Філіповіч. Асаблівы гонар установа складоў прадстаўлены на выстаўцы работы мастака-рэстаўратара Гаўрыіла Віера, які таксама працаваў у музеі (вядомы яшчэ і тым, што рэстаўраваў Мінскі цудатворны абраз). На малюнках — твары загадкавага гаспадаркі і прыбіральшчыцы. Здавалася б, што можа быць адметнага ў выявах простых людзей? Але ж яны як жывыя сведкі свайго часу — такія, якімі ўбачыў іх мастак: у тварах адлюстраваныя няпросты лёс і глыбіня перажывання...

З найкаштоўнейшых дакументальных збораў — не толькі гістарычнага музея, але і ўсёй краіны — архіў Слуцкага Свята-троіцкага манастыра, што ў свой час быў важным асветніцкім цэнтрам на Беларусі. Першыя дакументы калекцыі датаюцца 1517 годам, а заканчваецца летпісанне пачаткам XIX стагоддзя. Адзін з заснавальнікаў музея і яго галоўны

Адны з першых экспанатаў.

захавальнік Дзмітрый Скрынчанка быў ініцыятарам, каб епархія перадала архіў у музей. Калі архіў апынуўся ў Мінску, метадычна праглядаў перададзеныя справы і ў перапісцы з кіраўніцтвам епархіі запрашваў новыя, калі разумей, што частка дакументаў адсутнічае — настолькі педантычным спецыялістам

Падчас работы выстаўкі.

ён быў. Прадстаўлены арыгіналы і копіі некаторых з гэтых дакументаў і незвычайнага выгляду абраз.

Згадваюцца ў экспазіцыі імёны людзей, якія ўзначальвалі ўстанову. Не ўсе яны вядомыя сёння праз пэўны збег абставін — гэта адзін з кірункаў даследчыцкай работы. Павел Харламповіч, слыныя айчыныя нумізмат, заклаў падмурак таго, што музей мае цяпер. Вацлаў Ластоўскі быў дырэктарам на працягу трох гадоў, але паспеў зрабіць вельмі шмат. Станіслаў Салешка ператварыў установу ў Дзяржаўны музей БССР. Тут працавалі найлепшыя спецыялісты, сярод якіх — Рэгіна Доўнар-Запольская, Аляксандр Ляўданскі, Міхаіл Філіповіч. Апошні пакінуў унікальныя помнікі — аўтографы на адваротах яго экспедыцыйных замалёвак. Аўтографы, дарэчы, ён рабіў і на работах іншых мастакоў: спасылкі, кароткія звесткі з указаннем, што гэта за помнік; адзін з допісаў — цытата з энцыклапедычнага выдання на замежнай мове з дакладным указаннем тома — звесткі можна параўнаць з навуковай спасылкай. У гэтым чалавеку спалучыліся мастак і музейшчык, які зрабіў вельмі шмат.

Захаваліся і прадметы, якія служылі ідэалагічнай зброяй савецкага часу, друкаваныя дакументы. Некаторыя з іх распавядаюць пра вынікі праверкі: праведзенае абследаванне выявіла кепскі стан на участку ідэалагічнага фронту — мела месца «контррэвалюцыйная нацдэмаўская канцэпцыя». Супрацоўнікі вымушаны былі змяняць экспазіцыю, многія аддзелы, напрыклад, царкоўны, былі знішчаны, а яго месца заняў антырэлігійны, з'явіліся аддзелы капіталізму і феадалізму. У часопісе «Чырвоная Беларусь» выразаны партрэт рэпрэсаванага дырэктара Сямёна Рак-Міхайлоўскага, прызначанага на пасаду пасля Вацлава Ластоўскага. Стваральнікі выстаўкі аднавілі гістарычную справядлівасць: адшукалі партрэт дырэктара ў іншым экзэмпляры часопіса...

У гады Вялікай Айчыннай вайны музей быў вывезены акупантамі ў Германію. Пра гэта сведчаць нямецкія інвентарныя нумары. Захоўваліся калекцыі ў баварскім горадзе Хёхштат на Дунаі, які і каштоўнасці са шматлікіх іншых музеяў; у Мюнхене, пасля ў савецкай зоне Берліна і ў Нюрнбергу. Частка вярнулася ў Беларусь у 1947—1948 гадах. Прыняў калекцыі Музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны — на той час гэта быў адзін дзейны музей у Мінску. Пазней высветлілася, што частка каштоўнасцей аказалася ў Іерусаліме. Цяпер вядуцца перамовай аб іх вяртанні. Некаторыя рэчы трапілі ў Пушкін і Смаленск.

...Калі падоўгу затрымлівацца каля кожнай з вітрын, разглядаць малюнку Язэпа Драздовіча, выявы на асколках старажытнай кафлі, фрагменты гліняных вырабаў, знойдзеныя пад шматвекавой коўдрай зямлі, забываеш пра свой час з яго праблемамі. Жыццё нашых продкаў не было лёгкай прагулкай сярод квітнеючых лугоў і маляўнічых пагоркаў. Але яны зрабілі галоўнае — захавалі сябе, сваю адметную культуру, выгадвалі нашчадкаў. Душа лоўніца ўдзячнасцю да іх — простых, сціпых, сардэчных, працалюбных, добрых людзей, якія жылі і жывуць на Беларусі. Бо адданы ёй — і гэта галоўнае, што працываеца ў гісторыі музей — іх галоўнае, што працываеца ў гісторыі жывапісу і выглядае з-за штрыхоў замалёвак.

Выставачны праект падрыхтаваны пры ўдзеле Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага архіва Мінскай вобласці, Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

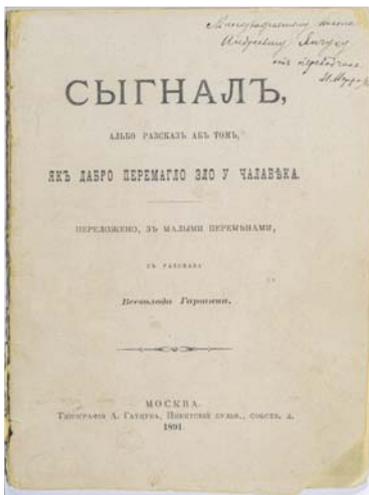
Марыя ЯРАШЭВІЧ
Фота Кастуся ДРОБАВА

Знакі чалавечнасці

У гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя выданыя кнігі — на пальцах пералічыць. Але нават у гэтай сітуацыі, калі раскашаваць не прыходзіцца, адна з іх незаслужана абдзелена ўвагай. Між тым за някідкім па сваёй фактуры перакладным выданнем 1891 года адкрываецца выдатная панарама імён, падзей, творчых кантактаў і супрацоўніцтва. Наша гаворка пра апавяданне Усевалада Гаршына «Сігнал» у перакладзе Ядвігіна Ш.

У сілавым полі творцы

Усевалад Гаршын (1855—1888) — адметная постаць у рускай літаратуры і культуры апошняй чвэрці XIX стагоддзя. Улюбёнец творчай эліты. Ляў Рэпін не толькі напісаў партрэт пісьменніка, але і выкарыстаў яго каларытную знешнасць пры стварэнні герояў шэрагу карцін: «Іван Грозны забівае свайго сына», «Не чакалі» і інш. У гонар Гаршына змяніў сваё імя Карл Меергольд, будучы тэатральны рэжысёр Усевалад Меерхольд.

Усевалад Гаршын. Апавяданне «Сігнал», пераклад Ядвігіна Ш. Масква, 1891 г.

Вядомасці і ўсеагульнай увазе спрыялі і міфалагізаваная аўра творчасці (пры жыцці выдаў толькі дзве кнігі прозы), і біяграфія. Удзельнік руска-турэцкай вайны 1877—1878 гадоў пакутаваў ад псіхічнага захворвання, скончыў жыццё самагубствам. Пісьменнік прадаўжаў развіваць тэму «маленькага чалавека», а таксама ўзаконіў новы для рускай літаратуры жанр — навілу. Паслядоўна выступаў супраць вайны як велізарнага злачынства, адстойваў права чалавечай годнасці.

У развагах над вытокамі творчасці свайго сучасніка Глеб Успенскі пісаў: «Цяпер мы спытаем: якія ж менавіта і якія кшталту ўражання давала жыццё розуму і сумленню У.севалада? М. <іхэйлавіча>? У чым заключаецца сутнасць гэтых уражанняў і іх якасць?»

Два маленькія томікі апавяданняў Гаршына вельмі дакладна адкажуць нам на гэтыя пытанні, бо ў яго маленькіх апавяданнях і казках, часам у некалькі старонак, дарэшты адлюстраваны ўвесь змест нашага жыцця, ва ўмовах якога давялося жыць і Гаршыну, і ўсім яго чытачам. Кажучы «ўвесь змест нашага жыцця», я не ўжываю тут якойсьці пышнай і неабдуманай фразы — не, менавіта ўсё, што давала з найбольш важнага яго розуму і сэрцу наша жыццё (наша — не значыць толькі рускае, а жыццё людзей нашага часу наогул), усё да апошняй рысы перажыта, адчута ім самым пякучым

пачуццём і менавіта таму і магло быць выказана толькі ў двух, ды яшчэ такіх маленькіх, кніжках».

Ab initio

Апавяданнем Усевалада Гаршына «Сігнал» пачынаюцца першы нумар пецярбургскага часопіса «Северный вестник» за 1887 год. У гэтым жа выпуску быў змешчаны тэкст І. Івановіча «Змагары і пакутнікі за свабоду Балгарыі (Нарысы з гісторыі балгарскіх паўстанняў)», які тэматычна пераклікаецца з названымі творами і біяграфіяй пісьменніка.

У сціслым пераклазе апавяданне выглядае наступным чынам.

Сямён Іваноў вярнуўся з вайны, дзе служыў дзешчыком, карыстаўся павагай, але доўга не мог знайсці работы. Памёр яго бацька, чатырохгадовы сын; з жонкай Арынай яны перабіраліся з горада ў горад. Адночы Сямён сустрэў былога афіцэра, цяпер начальніка чыгуначнай станцыі, з якім разам праходзіў службу. Той дапамог уладкавацца вартаўніком.

Сям'і выдзелілі асобны вагончык. Пасадзілі невялікі агарод, пачалі абжывацца, знаёміцца з суседзямі. Сямён сышоўся з Васілём, супрацьлеглым яму па характары, які пастаянна вінаваціў ва ўсіх злыбеджах несправядлівае начальства, быў перапоўнены пачуццём нянавісці да ўсіх людзей. Падчас чарговай праверкі на станцыі здарыўся канфлікт: пабіты Васіль пайшоў безвынікова шукаць праўды ў Маскву, яго цяпенне скончылася.

Адночы Сямён праходзіў міма станцыі і ўбачыў, як Васіль зрушыў ломам рэйку і ўцёк у лес. Кінуўшы выпраўляць сітуацыю, але не хопала часу — набліжаўся пасажырскі цягнік. Падаць сігнал машыністу не было чым. Сямён дастаў белую хусціну, змачыў яе ў сваёй крыві з парэзанай рукі і пачаў махаць насустрэчу цягніку. Саслабелы і знепрытомлены, ён адчуў, як чыясці рука падахла хусціну. Гэта быў Васіль. Састаў сөөчасова спыніўся.

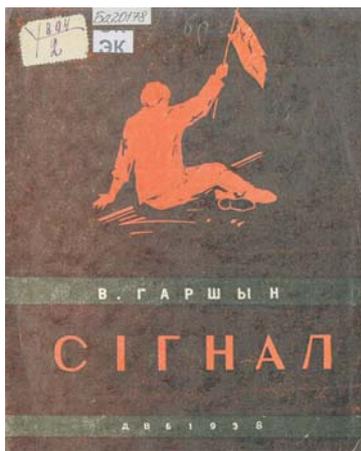
Даследчыцкі патэнцыял

Пераклад на беларускую мову, зроблены Ядвігіным Ш. (Анонам Лявіцкім), выйшаў асобным выданнем у 1891 годзе. Афіцыйная пазнака на кнізе — «Дозволено цензурою Москва, 19 декабря 1890 г.» — дапамагае канкрэтызаваць дату перастварэння.

У фондах Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі захоўваецца экзэмпляр гэтага рамытэтага выдання з дачным надпісам: «Многуважаемому Николаю Андреевичу»

Усевалад Гаршын. Апавяданне «Сігнал», пераклад Ядвігіна Ш. Вільня, 1914 г.

Усевалад Гаршын. Апавяданне «Сігнал», рэдактар перакладу — М. Дашкевіч. Мінск, 1938 г.

Янчуку от переводчика. 21 марта 91 г.). На тытульнай старонцы стаіць пячатка ўладальніка кнігі: «Николай Андреевич Янчук». І гэта не адзіная падказка для розных алгарытмаў даследавання. У дадзеным выпадку — бібліяграфічнага, культуралагічнага характару. Асобны напрамак вызначаецца, калі адштурхоўвацца ад выдавецкіх звестак: «Москва. Типография А. Гатцука, Никитский бульв., собств. д.».

Пісьменнік, выдавец, археолаг Аляксей Гатцук (1832 — 1891) паходзіў з дваран Чарнігаўскай губерні. Пасля заканчэння Маскоўскага ўніверсітэта (1857) некагортры час працаваў на кафедры рускай слаvesнасці ў Рышльёўскім ліцэі (Адэса). Пачатак выкладчыцкай дзейнасці сулаў з дэбютам у публіцыстычнай: у выданнях «Московские ведомости», «Сион» перыядычна з'яўляліся яго артыкулы на тэмы навінак украінскай літаратуры, яўрэйскіх матываў у рускай паэзіі.

Найбольш вядомым выдавецкім праемам перыяду жыцця і творчай дзейнасці ў балакаменнай быў штотыднёвік «Газета А. Гатцука» (Масква, 1875—1890), ілюстраванае палітыка-літаратурнае і мастацкае выданне, у якім публікаваліся самыя вядомыя рускія і замежныя пісьменнікі, навукоўцы таго часу. Газета мела бясплатныя дадаткі, стымулявала падпісчыкаў рознымі прэміямі.

Чытанне з алоўкам

Поўная назва кнігі — «Сігнал, альбо Расказ аб том, як добра перамагло зло ў чалавека. Пераложена з малымі пераменамі з расказа Усевалада Гаршына». Апраду запачаткоўваюцца розныя падходы да аналізу: з пункту гледжання гісторыі літаратурнай мовы, графічнай сістэмы, а таксама спецыфікі аўтарскай і нацыянальнай перакладчыцкай практыкі.

Пра «малыя перамены» можна разважаць пасля блізкага знаёмства з тэкстам. Па-першае, перакладчыкам праранавана разбіўка на чатыры раздзелы, пазначаныя рымскімі лічбамі, адсутная ў арыгінале. Па-другое, зменены імёны і прозвішчы герояў:

Семен Иванович Иванов — Сёмка (Сымон);

Арина — Тацяна;
Василий Степанович Спиридов — Васіль Гушча.

На больш дэталёвы развагі наводзіць параўнанне асобных фрагментаў тэксту. Мы выбралі ўрываак, узяты для беларускага літаратурнага кантэксту канца XIX — пачатку XX стагоддзя, з яго культываваннем фальклорных традыцый:

«Научился Семен когда-то, еще мальчишкой, из тальника дудки делать. Выжжет таловой палке сердце, дырки, где надо, высверлит, на конце пищик сделает и так славно наладит, что хоть что угодно

играй. Дельвал он в досужее время дудок много и с знакомым товарным кондуктором в город на базар отправлял; давали ему там за штуку по две копейки».

Пераклад Ядвігіна Ш.:

«Навучыўся Сёмка некалі сам яшчэ хлопцам з каліны дудкі рабіць. Выпаліць дротам у палачцы сярэдзіну, дзіркі дзе трэба прарэжа, на канцы пішчык зробіць, і так важна наладзіць, што хоць што хочаш грай. Рабіў ён, як меў час, дудак многа і праз знаёмага кандуктара ў месца на рынак пастаўляў. Давалі яму там за штуку па чагыры грошы».

Гэтым разам спынім увагу толькі на некалькіх момантах, дачытных факталагічнай эквівалентнасці, а не вобразна-выяўленчых сродкаў. Тальнік (у перакладзе — каліна) — гэта кустоўны від вярбы. Пры вызначэнні грашовай канвертаванасці — «две копейки» і «чатыры грошы» — не абсысца без дапамогі гісторыка-нумізматы.

Новы час — новыя погляды

Выданне другое, перагледжанае, апавядання «Сігнал» у перакладзе Ядвігіна Ш. пачынала свет у 1914 годзе ў віленскай друкарні Марціна Кухты пад эгідай Беларускага выдавецкага таварыства. Гэта быў нашаніўскі перыяд у літаратуры, звязаны з фарміраваннем нацыянальнай класікі. У «Прадмове выдаўцы» адзначана:

Ілюстрацыя да апавядання «Сігнал». Мінск, 1938 г.

«Першае выданне гэтай кніжкі вышло ў 1891 году ў Маскве. Выдалі «Сыгнал» група студэнтаў, каторыя ў тым часе сядзелі ў Маскоўскай так званай Бутырскай турме за палітычныя справы. Сядзела 400 чалавек з лішнім, і там некаторыя з іх завязалі беларускі гурток. Пераклад першага выдання зрабіў адзін з добра ўжо вядомых сягоння нашых літаратараў. Пераклад гэты мы і друкуем другім выданнем без ніякіх перамен. І хочам яшчэ звярнуць тутакж увагу сучаснага пакалення, што назад таму 24 гады наша бацькоўшчына не так ужо вельмі спала, як гэта цяпер некаторым людзям здаецца».

Наступныя беларускія выданні апавядання Усевалада Гаршына «Сігнал» былі ажыццёўлены ў другой палове 1930-х, 1940-х гадоў. Імя Ядвігіна Ш. стала забыта, у гэтай працы былі задзейнічаны іншыя перакладчыкі, да рэалізацыі творчых задум далучаны мастакі-ілюстратары. А ў кантэксце новых гістарычных рэалій ідэі і сімволіка твора XIX стагоддзя набывалі новае прытанне.

Мікола ТРУС,
кандыдат філалагічных навук.
Ілюстраванні з фондаў
Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі

Сімвалічнасць колераў беларускай класікі

Выдавецтва «Мастацкая літаратура», якое днямі адзначыла 50-годдзе, прэзентуе чытачам свае кніжныя навінкі. Акцэнт зроблены на айчынную літаратуру — перавыданне збораў твораў беларускіх класікаў. Акрамя гэтага, увазе чытачоў прапануюцца цікавыя дзіцячыя выданні.

Трымаючы ў руках шэсць тамоў, у першую чаргу хочацца звярнуць увагу на сімваліку колераў вокладак кожнага выдання. Прыглышаны карычневы, насычаны чырвоны і глыбокі зялёны. Кожны найлепш сімвалізуе творчасць пісьменніка. Выданні працягваюць новы кніжны праект «Народная бібліятэка». Народная таму, што змест кніг складаюць творы, якія прапануюць уключыць самі чытачы.

Якуб Колас. Колер карычневый

Без асаблівага роздому зразумела, што карычневый — колер зямлі — яўная асацыяцыя з літаратурнай спадчынай Якуба Коласа. Таму што ў аснове творчасці песняра — народ, яго гісторыя, жыццё і праца на зямлі. Тут жа згадваецца візітка Коласа — паэма «Новая зямля», якая прызнана энцыклапедыяй сялянскага жыцця. Першы том выдання паэтычны — змяшчае паэму «Новая зямля» і некалькі дзясяткаў вершаў, што вызначаюць асноўныя вехі творчасці паэта. Ранняя паэзія Коласа прадстаўляе змрочную, прасякнутую сумам і жальбай карціну жыцця зняважанага і прыгнечанага селяніна. Галоўны герой — вольналюбівы чалавек працы, мужык, што пране волі:

*Я — мужык, а гонар маю,
Гнуса, але да пары.
Я маўчу, маўчу, трываю,
Але скоро заукваю:
«Стрэльбы, хлопчыкі, бяры!»
(«Мужык», 1909 г.)*

Да гэтага ж перыяду адносяцца вядомыя вершы «Мужык», «Ворагам», «Асадзі назад!», «Не бяду!» і інш. Герой паэзіі Якуба Коласа бачыць і ўмеє цаніць непаўторную красу роднай зямлі, заўважае прыгажосць і любавецца характарам родных краявідаў. У зборнік уключана шмат вершаў-песень пейзажнай лірыкі, што сваёй сакавітай мовай, мілагучнай мелодыяй апяваюць непаўторную беларускую прыроду. Так, напрыклад, верш «Нёман» з цягам часу стаў народнай песняй, якую і сёння можна пачуць на матыў папулярнай рускай песні пра Сценьку Разіна «Волга, Волга».

Уключаны ў зборнік і вершы паслякастрычніцкага перыяду, што адлюстроўваюць надзённыя праблемы тагачаснага жыцця, а таксама поэзія — напоўнены глыбокім аналізам, філасофіяй і прадчуваннем хуткага адыходу.

Другі том выдання прадстаўляе паэму «Сымон-музыка» і шэраг найбольш вядомых і яркіх аповяданняў Я. Коласа, якія пацерамкі зносяць ва ўсёй творчасці песняра. Паэма «Сымон-музыка» манументальная, лічыцца адным з тых твораў, якія праклалі трывалы мост ад дакастрычніцкай літаратуры да літаратуры савецкай. Тут багата думак, глыбокіх філасофскіх разважанняў, працуючых лірычных адступленняў, алегарычных казак.

У выданні сабраны, зразумела, не ўсе творы Я. Коласа, толькі найбольш вядомыя і вызначальныя. Гэта першы крок для далейшага вывучэння творчасці песняра.

Янка Купала. Колер зялёны

Зялёная вокладка выдання яшчэ аднаго песняра беларускай зямлі Янкі Купалы сімвалізуе веру, надзею, адраджэнне.

Творчая спадчына Я. Купалы надзвычай багатая. У двух тамах сабраны найбольш папулярныя вершы класіка беларускай літаратуры. Асноўныя дамінанты творчасці паэта — адлюстраванне людскога гора, пакут абяздоленых сирот, няшчаснай долі працоўнага чалавека. «У сваёй творчасці Я. Купала акумуляваў спадчынны мары беларускага народа — сацыяльнае і палітычнае вызваленне, годнае развіццё ўласнай культуры, поўнае развіццё духоўных і творчых магчымасцей асобы, высокае і належае прызванне Беларусі ў свеце».

Першы том выдання цалкам вершаваны. Ён уключае больш за 230 вершаў

Яго творы пад зялёнай вокладкай выдання працягваюць несці ідэі веры і надзеі.

Васіль Быкаў. Колер чырвоны

Страшны колер. Колер крыві і вайны. Пад чырвонай вокладкай выдання сабраны творы Васіля Быкава, вызначальныя для яго творчасці і нашай сучаснасці. «З імем Васіля Быкава звязваецца ўяўленне аб пісьменніку, які некалькі дзесяцігоддзяў адкрываў свету праўду пра тое, што такое сучасная вайна ў яе сапраўдным абліччы. Беларуская «ваенная», а дакладней, антываенная, проза была выведзена ім на еўрапейскую арэну, аб чым заўсёды марылі яго славутыя літаратурныя папярэднікі: ад Купалы і Коласа да Гарэцкага і Чорнага. У тым, што мы жывём у час, калі надзвычай павялічылася сама інфармацыйная прастора, што мы адчуваем сябе не толькі беларусамі, але і жыхарамі планеты Зямля, ёсць вялікая заслуга менавіта гэтага выдатнага мастака слова», — вельмі слушна адзначыў Міхась Тычына.

Каляж Святланы Таргонскай.

паэта на ўвесь магчымы спектр тэм. Найбольш яркім і вызначальным у творчасці Я. Купалы з'яўляецца верш «Мая малітва» — выдатны ўзор гімнічнай паэзіі. Пясняр усім сэрцам і душой звяртаецца да зорак, да яснага сонейка, да хмар з грывамі і ніў, каб яны злітасціліся над родным краем, спрыялі дабрабыту беларуса. Духам змагарства і веры ў лепшую будучыню прасякнута ўся творчасць паэта:

Паўстань, народ!

*Для будучыны ішасце
Ты строй, каб тут не строіў больш ішасце!
Не дайся ў гэты грозны час прапасці, —
Прапаічых не пацешыць ішасцем свет.
(«Свайму народу», 1918 г.)*

Другі том уключае п'есу «Паўлінка» і вядомыя паэмы песняра — «Курган», «Бандароўна», «Магіла льва», «Яна і я», «Безназоўнае», «Тарасава доля», «Адвечная песня», «Сон на кургане», «Зімою», «На куццю», у якіх — інтэлектуальна-філасофскія пошукі, зварот да мінулага, адраджэнне беларускай нацыі, жыццёвая філасофія і мудрасць народа. Іван Саверчанка ў аналізе творчасці паэта адзначыў: «Я. Купала віртуозна валодаў багатай жанравай палітрай літаратуры. Праз усё творчае жыццё ён адточваў мастацкі стыль, паглыбляў вобразную сістэму, узбагачаў семантычнае поле нацыянальнага прыгожага пісьменства».

У выданне ўвайшлі «Альпійская балада», «Дажджы да святання», «Сотнікаў», «Знак бяды», «Абеліск», «Жураўліны крык» — самыя манументальныя з творчай спадчыны пісьменніка. Гэтыя творы чытаюць у школе з адной мэтай — каб усвядоміць глыбокі балючы адбітак вайны на нашай зямлі і не дапусціць паўтарэння. Зараз варта звярнуцца да твораў яшчэ раз. Перачытаць і асэнсаваць праз прызму перажытага, набытага вопыту, праз прызму мінулага і сучаснага. У час, калі пра вайну было прынята пісаць герояка-рамантычным і бадзёрым тонам, В. Быкаў, кіруючыся «праўдай адзінай», паказаў, што на вайне было ўсё: гераізм, трагізм, баязлівасць, подласць, здрада, абьякавасць, смерць і жыццё без прыкрас.

Васіль Быкаў з вечнымі пытаньнямі выбару не страчвае актуальнасці. Да твораў празаіка варта звярнуцца, каб вызначыць грань паміж рэалізмам і мастацкай умоўнасцю, правесці пэўны паралелі, зазірнуць у душу быкаўскіх герояў і вызначыць паняцці, што ёсць справядлівасць, сумленнасць, адказнасць, чалавечнасць.

Юнаму чытачу. Колеры радасці

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» працягвае здзіўляць і радаваць сваімі навінкамі таксама і юных чытачоў.

Варта звярнуць увагу на кнігу Людмілы Адзіновай «Мая комплексная сястра», прызначаную для дзяцей малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту. Аўтар — фіналіст рэспубліканскага літаратурнага конкурсу «LitUP/LitUP», арганізаванага Міністэрствам інфармацыі ў мінулым годзе. Падчас конкурсу Людміла Адзінова адзначыла, што цяпер папулярныя міні-энцыклапедыі для дзяцей з кароткімі фактамі, аднак падобныя выданні могуць быць не толькі ў энцыклапедычным фармаце, але і ў мастацкім.

У аснове сюжэта аповесці-казкі — пяцігадовая Анька, якая ўпэўнена: чараўніцтва ёсць, трэба толькі ўмець глядзець і бачыць яго. Яе старэйшы брат — рэаліст, лічыць сястру злёгка дзіўнай. Але калі дзяўчынка трапляе ў бяду, ён бен лішніх ваганняў адпраўляецца за сястрой у дзіўны комплексны свет. А там, як у матэматыцы комплексных лічбаў, акрамя сапраўднай, рэальнай часткі, усё — людзі, звыры, рэчы і з'явы — мае ўяўную частку, і таму жыхары гэтага свету могуць уяўляць і змяняць рэчаіснасць. Брат і сястра разам перажываюць мноства суровых выпрабаванняў і пацешных прыгод.

Чытача чакае шмат уражанняў, хваляванняў, цікавых пытанняў і не менш цікавых пошукаў адказаў. З кожнай старонкай твор інтрыгуе і здзіўляе. Узяўшы кнігу ў рукі, чытач не зможа адарвацца, пакуль разам з героямі не пройдзе ўсе прыгоды на шляху іх вяртання дамоў.

Георгій Марчук запрашае юнага чытача адправіцца ў падарожжа разам з катом Фокусам. Прыгод з ім мала не бывае: як ратавалі Фокуса, каго ратаваў сам Фокус, як ён быў ільвом, як мірыўся з Мухай. Акрамя цікавага і каларытнага галоўнага героя ката, аўтар удаа праправаў над сюжэтам казак — усе яны новыя, непаўторныя, а таму чытаюцца з асаблівым захапленнем. Шматлікія дыялогі з сакавітым слоўцамі, зваротамі адлюстроўваюць багатую беларускую мову, яе каларыт і фразеалагічнасць. Гэта цудоўны спосаб прывіваць маленькім чытачам любоў да роднага слова.

Акрамя «Прыгодаў ката Фокуса», у выданні сабраны казкі «Ліса-рыбачка», «Тры сінічкі», «Бяда, Гора і Сіла Волі». Усе яны разам адлюстроўваюць народную мудрасць, гумар, даюць глебу для роздому і высоў. У некаторых казках Георгій Марчук класічна падагульняе і вылучае галоўнае. Так, напрыклад, у казцы «Ліса-рыбачка» па законах жанру высмейваецца хітрасць лісы, «недалёкасць» ваўка і мядзведзя. І выснова: «Усё зразумела, сябры мае дарагія, — сказала выдра. — Як вычыла мяне маці, скрадзеце нікому і ніколі шчасце не прыносіць. Да яе слоў і дадаць больш няма чаго». Ці ў казцы «Бяда, Гора і Сіла Волі» аўтар падасмоўвае, што героі Дзед Тарас, Цімоха, Валкадаў і Пясчанака ўпэўніліся, што Бяду і Гору можна перамагчы, калі ў цябе ёсць Сіла Волі:

*Сіла Волі, Праўда, Смеласць —
Тры надзейныя сястры.
Пераможаш з імі гору,
І шчаслівы будзеш ты.*

Варта адзначыць таксама ілюстрацыі да выдання Віталія Дударэнкі — яркія, сюжэтныя, шматпланавыя, насычаныя колерамі. Яны не толькі ўдала дапаўняюць сюжэт казак, але і самі з'яўляюцца паўнацэннымі творами, якія абуджаюць уяўленне і фантазію.

Дзіяна КАЗІМІРЧЫК

Этымалагічныя эцюды*

3 кнігі «След самаеда»

Арэса

Калі звернемся да іншых айконімаў з гэткай асновай, дык пераканамся, што ўсе яны, калі толькі заснаваны не перасяленцамі з-пад Харкава, з'яднаны з ракою, а больш дакладна, з тым сегментам ракі, дзе яна ўтварае звільну. А калі гэта патамонім, ён кажа, што рэчка звільстая ці крывая, а калі драмонім — што дарога згінаецца як дуга ці падкова.

Рака Арэса.

Харкава — вёска ў Смаленскай вобласці, месціца на правым беразе ракі Валоста; паселішча ў Алтайскім краі, месціца на рацэ Харчыха; сяло ў Талалаўскім раёне Чарнігаўскай вобласці на рацэ Локня.

Харкаўка — рака ў Калужскай вобласці, прыток Вароны; сяло ў Сумскай вобласці, месціца на беразе ракі Клевень; вёска ў Чавускім раёне, на рэчцы Рэста; вёска ў Горышчынскім раёне на рачульцы — прытоку ракі Проня; вёска ў Аршанскім раёне на рэчцы Куцеінка.

Харава — вёска ў Пружанскім раёне ў вярхоўі ракі Ясельда; рака ў Архангельскай вобласці.

Хораўка (Харэўка) — рэчка-звільна ў Свіслацкім і Пружанскім раёнах.

Харынка — рэчка ў Наўгародскай вобласці, прыток ракі Ператна; вёска ў Калужскай вобласці; вёска ў Смаленскай вобласці; рэчка ў Іванаўскай вобласці, прыток Уводзі.

Харынкі — вёска ў Калужскай вобласці; вёска ў Смаленскай вобласці.

Харкі — вёска ў Пастаўскім раёне, месціца каля звільны ручая, што выцякае з возера Маскалёва.

Хорапуць — рака ў Добрушскім раёне, прыток ракі Іпуды, і найменне ракі Іпуды уваходзіць у структуру яе наймення як кампанент, вытлумачаецца: 'звільна Іпуды' альбо 'крывая рака'.

Харася — рака і вёска ў Курскай вобласці.

Харабровічы: вёска ў Дзятлаўскім раёне, месціца ў звільне ракі Хітрая.

Харціца — вёска ў Мастоўскім раёне, месціца каля маляўнічай нёманскай луці.

Хорціца — найбуйнейшы востраў на Дняпры, месціца ў межах горада Запарожжа; сяло ў Чарнігаўскай вобласці, месціца каля вытокаў ракі Варва; сяло ў Запарожскай вобласці на ўзбярэжжы ракі Верхняй Хорціца.

Хорціцы — вёска ў Наўгародскай вобласці на рэчцы Хотца (там, дзе яна перад тым упасці ў раку Рапля, робіць свой красамоўны зігзаг).

Харосіна — вёска ў Маскоўскай вобласці на рэчцы Стыдзінка.

Харчычы — вёска ў Бярэзінскім раёне, месціца ў звільне рэчкі Харчычка.

Храпаўлянка — рака ў Віцебскім раёне, ад вытоку цячэ на паўднёвы ўсход, потым паварочвае на паўночны ўсход.

Храпуць — урочышча ў Столінскім раёне ў пойме ракі Сцівіга; колішняя вёска ў колішнім Лунінецкім павеце; рачулка ў Нараўлянскім раёне, прыток ракі Жалонь.

А таксама Арэса. У кнізе «Лінгвістычны аналіз гідронімаў Верхняга Падняпроўя» мовазнаўцы У. Тапароў і А. Трубанюў зазначаюць: «Арэса (...), нягледзячы на этымалагічную няяснасць каранёвай часткі, уяўляе сабой несумненны бял. гідронім». Слова не вытлумачаецца, а ўсё адно аб'яўляецца прыналежным да той

моўнай сістэмы, з якой аўтары маюць справу. А 'каранёвая частка' гэтага гідроніма даволі празрыстая, яна кажа, якая гэта рака, якая гэта эса. Арэса — крывая рака, звільстая рака; яе першапачатковая словаформа *харэса* (на пачатку слова ў ненэцкай мове гук *х* вымаўляецца як лёгкае прыдыханне), а да таго *хара' яха* (*хара* 'звільна; крывы, яха на ненэцкай 'рака').

У тым, што дзе-якія азёры і ў Беларусі, і ў Расіі, і ва Украіне займелі 'арэхаўю' назву, вінавата перш за ўсё *хара*. І не заўсёды наўпрост, атэстуючы крывую канфігурацыю вадаёма, а праз пасрэднакаў — праз айконімы. Так, возера Арэхаўна ў Полацкім раёне атрымала сваё найменне ад вёскі Арэхаўна, што месціца побач з ім, возера з такою самаю назвай ва Ушацкім раёне — зноў-такі ад вёскі з такою самаю назвай, Арэхаўскае возера ў Маларыцкім раёне — ад вёскі Арэхава, а возера з такою самаю назвай у Аршанскім раёне — ад пасёлка Арэхаўск.

Што да 'арэхаўых' рэчак, то звільна ўпісана ў іх самаатэстцыю: Арэхаўка — рэкі з такою назвай цякуць у Іванаўскай, Валагодскай, Свядлоўскай, Цвярской вобласці, у Пермскім краі, рэкі Арэха, Арэхава і Арэхавец у Цвярской вобласці, Арэхаўніца і Арэхаўенка ў Пскоўскай вобласці. Назавём яшчэ Арэхава — рэкі з такім найменнем сустракаюцца ў Расіі і Украіне, ва Украіне — Арэхаўатка, і ўсе яны відавочныя крывулі.

Баяры, Варапаева

Згадзім згадаем 'кываватыя' патамонімы — рэчку Баярку (Продзенскі раён, прыток ракі Лашанкі), рэчку Баярскую (так называецца рэчка Альзініца ў верхнім цячэнні, Ушацкі раён) ды лімонім — возера Баярскае на рэчцы Свінцы ў Чашніцкім раёне. На ненэцкай мове 'баярка', ці — згодна з правіламі ненэцкай арфаэпіі — 'паярка' якраз і азначае кываваты, трохі крывы.

У апошнім прыкладзе возера займела сваё найменне ад рэчкі-прагокі, якая сама так не называецца, але такою з'яўляецца, а разам з ім, ці нават перад ім, і вёска Баяры, што месціца на ўзбярэжжы возера, спаміж Свінкі і рачулкай Красніцай.

Не будзем тут агулам чапаць 'баярскія' тапонімы: высвятляць, якія ад рэчак, якія ад саслоўя, — дужа карпатлівы і няўдзячны занятак. Зачэпі адно тапонім, у найменні якога прысутнічае 'горадаўтваральны' суфікс *-ск* (паселішчы, якія мясціліся на рэках, зазвычай бралі іхняе найменне ў аснову свайго наймення), — вёску Баярск, што ў Сморгонскім раёне. Яна месціца ў вусці рэчкі Краўлянка (больш дакладная транскрыпцыя: Крыўлянка), чыя назва самаатэстцыя. Крыўлянка — Баярка (Паярка), кываватая рэчка, і найменне паселішча Баярск, дасведчанае ў гэтай яе першапачатковай самаатэстцыі, нагадвае, адкуль яно ўзялося: яно ўзялося не ад шляхецкага саслоўя, а ад кываватай рэчкі.

Сівер, север, Германія

Халодны паўночны пранізлівы вецер — гаворыцца пра сівер у «Тлумачальным слоўніку беларускай мовы». У яго атэстцыі прысутнічае 'поўнач', ці, інакш, 'север'. Што такое север? Які змест укладзены ў гэтае слова? У 'Поўным царкоўнаславянскім слоўніку' можам прачытаць, што гэта «край халодных вятроў, зімовай завеі і начнога змроку». Само слова мовазнаўцы судзіць з літоўскім *šiaurė* (поўнач), *šiaurus* (паўночны, халодны вецер) ды яшчэ вылічваюць яго індаеўрапейскую аснову.

Аднак яго аснова знаходзіцца па-за межамі індаеўрапейскай моўнай сістэмы, яна аднаходзіцца ў самадзійскай і ўтворана з двух кампанентаў — лексем *сыв*, што на ненэцкай мове 'зіма', і лексемы *ер'*, чыё значэнне 'сярэдзіна, цэнтр'. *Сыв' ер'* — 'сярэдзіна (цэнтр) зімы'; у ім (гэтым слове) сустракаюцца-супадаюць і 'сівер', і 'север'.

На самой жа ненэцкай мове поўнач азначаецца словам *нэ́рм* (*нгэ́рм*), і тапонім 'Германія' ёю вытлумачаецца як краіна на поўначы.

Шчара, Грыўда

Калі для словаформы 'хара', што вымаўлялася несамаедамі, пачатковага гукі-прыдыхання аказвалася замала, а разам з гэтым і самой словаформы, на яго месцы пачалі вымаўляцца іншыя гукі, блізкія яму па гучанні — губна-зубное 'в' і заднеязычныя 'г' і 'к', і не толькі блізкія.

Так, фанему 'в' займела рэчка Вара, што цячэ ў Карэліі: на пэўным участку руху яна ўтварае адмысловую пяцільно-кывуліну; і другая Вара, рэчка, што цячэ ў Чарнігаўскай і Бранскай абласцях: яна вызначаецца сваёй звільнацю і, кіруючыся на поўнач, некалькі разоў мяняе напрамак руху на паўночна-заходні, паўночна-ўсходні, а перад тым, як упасці ў раку Судосць, на паўднёвы ўсход.

Так, рака Усыса ў сваім верхнім цячэнні да свайго красамоўнага развароту-зігзагу ў Гарадцы называецца Гаражанка. Гаражанкай некалі называўся і прыток рэчкі Вясейкі ў Слуцкім раёне, Гаражанская — рэчка, што выцякае з возера Уцянскага і ўпадае ў возера Княжно, а Гарача — каналізаваная рэчка ў Іўеўскім раёне. Сталася Гаражскім каналам і рэчка Гарабах у Янаўскім раёне. У іхніх словаформах кампаненты *хара* (звільна) і *яха* (рака) сцерліся, але не зніклі.

Ад вытоку цячэ на поўдзень, на сярэдзіне цячэння паварочвае на захад, а затым на паўночны захад: гэтак атэстуюецца рака Шчара ў Вікіпедыі, і ў гэтай няпростасці яе найпершая адметнасць. Сваім рэчышчам яна стварае красамоўны ўзор звільны, той звільны, што на мове самаедаў *хара*. Шчара — рака-звільна, рака-паваротка, тая самая *хара*, што ў іншай моўнай сістэме займела такую артыкуляцыю — артыкуляцыю, у якой замест заднеязычнага *х* вымаўляюцца пярэднеязычныя *ш* і *ч*.

Рэчка Шчарка — яе сваячынца па найменні. Калі прасочым на карце яе рух, то, аднак, высветлім, што звільны не ў яе натуре: яна цячэ проста, без выкрутасаў, але там, дзе яна ўпадае ў раку Ілію, сама рака Ілія робіць круты, амаль на 180 градусаў, паварот. На месцы гэтага павароту знаходзіцца вёска Шчарка, даўно ўжо знаходзіцца: ад самадзійскага наймення гэтага павароту яна і займела сваё найменне, ад яе — рэчка, што працякае паўз яе і праз яе.

Хара шчодрая на азначэнні, і, пэўна, не які-небудзь іншы, а менавіта этымонім *хара* увайшоў у найменні патамоніма Харужаўка (рэчка ў Ваўкавыскім і Свіслацкім раёнах) і сугучных з ёю айконімаў Харужанцы, Харужынцы, Харужаўцы, Харужава, Харужы, айконімаў Харошае, Харошава, Харошаўка, Харашэвічы, Харошкі, Харошча, 'гарохаўых' тапонімаў, а таксама патамоніма Грыўда — ракі, што да Івацэвічаў цячэ на паўднёвы ўсход, а ад іх, нібыта адумаўшыся,

Рака Шчара.

паварочвае на паўночны ўсход: сваёй фанетыка-марфалагічнай структурай ён прыкметна адрозніваецца ад структуры патамоніма Шчара, але ў іх тое самае паходжанне.

Алесь РАЗАНАЎ
Працяг будзе.

* Працяг. Пачатак у №№ 24, 27, 30, 32, 36, 37, 40, 43 (2021 г.), № 3 (2022 г.), № 6 (2022 г.).

Іван КАПЫЛОВІЧ

***

Суседава скрыпка іграла,
Не знаючы стомы і сну.
Ёй вечара будзе замала:
Яна ні на міг не сціхала —
Сваю абуджала вясну.

Іграла, не знаючы нотаў,
А музыкі знала душу.
Ёй блізкай духам самота —
З ёй стрэжца заўсёды ахвота,
Каб плакаць да слёз уваччу.

Заслухайся вечар — ні слова
Не вымавіць ён у адказ.
Ён скрытцы паверыць гатовы,
Што час наступіў адмыслы,
Каб выслухаць сэрцу наказ.

Замоўкне яна нечакана —
І вечар паверыць не мог,
Бо чулася ў гэтым маўчанні
Нястрымнае скрыпкі дыханне:
Любіў вечар скрыпку, бяроу.

***

Я знаў скрыжаванні дарог
І шлях выбіраў невядомы.
Ішоў, не шкадуючы ног,
Скрозь сцюжы, нягоды і лог,
Адольваў сумненні, утому.

Бяседы вандроўныя вёў
З тымі людзямі, што вечна ў дарозе.
Нямала пачуў добрых слоў
Парой, калі хор салаўёў
Аб'явіцца ў дню на парозе.

Сустрэну ў дарозе дзень-час,
Калі буду я спавадзіца.
Сябе паўшчуваю не раз —
Задумвацца позна пачаў
Пра ўсё, чаго трэба трымацца.

Фота Кастуся Дробава.

Узлятае верш да аблокаў

Вершы Ганны Ціханавой-Іардановай — як накіды да самавызначэння мастачкі, кніжнага графіка, экслібрысісткі. Мо такое параўнанне ўзнікае па адной прычыне: аўтар мае большую вядомасць як таленавіты мастак?... І ўсё ж да яе, Ганны Ціханавой-Іардановай, вершаў ёсць давер. Часам пры чытанні складваецца ўражанне, што ў творах — выключна яе хуткаснага жыцця адбітак. Хаця чаму павінна быць іначэй?..

Вядкая руская паэтэса Ганна Ахматава напісала ў 1959 годзе пра творчасць: «...говорит оно: // Я помню всё в одно и то же время, // Вселенную перед собой, как бремя // Нетрудное в протянутой руке, // Как дальний свет на дальнем маяке, // Несу, а в недрах тайно зреет семя // Грядущего...» Радкі прыйшлі на памяць, калі сваёй наэлектрызаванасцю дакрануліся да свядомасці і творы беларускай паэтэсы Ганны Ціханавой-Іардановай. Ёсць і ў яе той «дальний свет на дальнем маяке...»

Прыцягальная шчырасць прымушае чытаць і перачытваць яе вершы, зазіраць у іх сутнасць, шукаць глыбокія сэнсы. І справа нават не ў тым, дзе, на якім пункце адліку будзе знойдзены адказ. Справа — у магнетычнай сіле радка, выпеставанага мастаком, зрок якога бачыць жыццё, насычанае самымі рознымі фарбамі.

Цяпер Ганна Ціханова-Іарданова жыве і працуе ў Балгарыі. Працягвае займацца кніжнай графікай. Часта выступае з публікацыямі, прысвечанымі беларускаму экслібрысу. Сама з'яўляецца аўтарам болей як 200 кніжных знакаў, якія знаходзяцца ў зборах прыватных калекцыянераў у розных краінах свету. У Выдавецкім доме «Звязда» рыхтуецца да друку грунтоўная, манаграфічнага характару кніга Ганны, прысвечаная беларускаму экслібрысу XX — пачатку XXI стст.

Сяргей ШЫЧКО

Ганна ЦІХАНАВА-ІАРДАНОВА

***

Задыхаюся ад страху, што згублюся:
Не змагу знайсці стары трамвайчык,
Што вязе мяне па памяці бязлюднай,
Дзе калісь скакаў дзіцячы мячк...
Задыхаюся ад болю, што няўдала
Пачала травіць афорт

без падрыхтоўкі...

Мала часу, мала, мала, мала...
Я забылася, як вострацца алоўкі.
Задыхаюся, няўзуненая часам,
Які хоча ды не можа зноў вярнуцца.
Мне б хацелася, напэўна, усміхнуцца.

Задыхаюся...

Прадчуванне восені

Калі лічбам — не рыфмуецца,
Калі вуснам — не цалуецца,
Песням, гукам — не малюецца,
Пэндзлям з фарбамі — не чуюцца...
Прадчуваннем адчуваецца,
Што нічога не здзісьняецца.

Калі рыбам — не лятаецца,
Калі птушкам — не вяртаецца,
Калі танцам — не спяваецца.
І рукам бегчы не хочацца
Маім.

***

У мяне ёсць адзін чытач...
Ён чытае ў маім сумленні.
І да творчых маіх справаздач
Дамалёўвае цені сумненняў.
Ён натхняе зноўку пісаць —
Абуджае заснуўшыя крокі
У хітры позірк вакон сінявокіх.
І не можацца болей маўчаць —
Узлятае верш да аблокаў.

***

Зярняткі сыплюцца з далоні на далонь —
Як літары, як кроплі, як пялёсткі.
У кожнага свае ў шафках косткі,
У кожнага свая вада і свой агонь.
І слёзы сыплюцца з далоні на далонь —
У лебду трапяць —
так з іх вершы прарастаюць

І самалёцікамі папярковымі злятаюць.
Хто майстар арыгамі: ты ці я?

***

Пудоўна цнота з адзінотаю рыфмуецца,
Пакуль употаек каханья цалуецца,
А жоўтым лісцем апантана зафарбуецца
Імгненнем перавітае жыццё...

***

Сем вершаў,
Як сем нот,
Як сем спатканняў.
І сёмы ранак нараджаецца ізноў.
І кожны сёмы не туды пайшоў,
Згубіўшы ці то вершы,
Ці то ноты...
Ці спатканні...

***

Бельмі пер'ямі тонкіх запясяў
Нібыта недахоп вадкасці.
Стоп. Спачатку.
Бельмі пер'ямі

на срэбраным пазваночніку,

Рухамі філіграннымі...
Так пальцам балюча...
Не, не пісаць, памыліліся мы.
Пра смерць птушыную так не пішуць.
Сен-Санс мяне не расшыфруе.
Як боль стаў прыгажосцю?
Матч у крыві вандруе?
Бельмі пер'ямі тонкіх запясяў
Узляцце да святла.
Растварыцца і згаснуць.
Празрыста, пранікнёна!

Завеса

***

Кожную восень збіраю каштаны:
Іх не стала ні болей, ні меней.
Не змяшчаюцца зноўку ў жменьку.
Кожны год смакую іх колер.
Час прыходзіць падсілкавацца...

***

«А можа так і трэба» —
Не адказа!
«А можа так і трэба» —
Не пытанне!
У горле захрасае расчараванне,
А потым безгустоўны новы фарс...

***

Дык паэтаў не так і шмат...
Меней, чым гандляроў абуткам.
А калі захапляецца смуткам,
Кожны думае, што ты вар'ят...
І лісты не прыходзяць амаль
Баўным крокам праз хвалі марскія,
Не апішуць натхнення Валькірый,
Не запрасіць і Воланд на баль.
Прагматычнасці ў стократ
З кожным днём нараджае думка.
Жвакаць буду яе як гумку,
Бо паэтаў не так і шмат.

***

Лістападамі жоўтымі,
Бельмі мухамі завірух
Загарні мяне — каб вярнулася,
Каб заснула і прачнулася,
Загарнулася і гарталася,
Каб на новай старонцы —
застацца мне...

***

Кахаць мяне? Што можа быць прасцей?
Кахаць мяне —
што можа быць складаней?
Лягчэй чытаць чужых апавяданні,
Лягчэй гатаваць страву для гасцей,
Чым для сябе...
Між пальцаў занатоўваць ціхі смех,
Між позіркаў, між крокаў схамянуцца.
Адкуль мінулым вершам мне прачнуцца
І як падзеннем выпаўці наверх?
Дзе прачытаць сваёй наканаваўне?
Вядома, дзе — у сне, не ў маім сне...

Што можа быць прасцей? Кахаць мяне?
Прасцей за ўсё складанасці каханья.

***

Сумоўе і сузіранне.
Мой крык і Яго маўчанне,
Прывіды паразумення —
Ілюзіі захапленняў.
У россыпах sms-ак
Неба начнога завеса.
І не мроіцца, і не бачыцца,
Па ішцац, замест дотыку мамы —
Праз вокны прамень рэкламы...

***

1.
Трымцелі пальцы.
Дамінантаў септакорд
Прайшоў па венах.
Заплюшчу вочы —
Наўзаем ляціць са сцэны.

2.

Спусцелая пасля канцэрта сцэна.
Прайшла магчымасць слухаць цішыню.
І кроплі слёз я на язык лаўлю,
І рэхам іштэ праносіцца па венах.

***

Сябе адчула пажаўцелай фоткай
З таўшчэзнага сямейнага альбома.
(Сябе...)
І затрымцелі зноў загадкавыя ноты,
Забытыя на тварах паўзнаёмых...
І не знаходжу на дзіцячыя здымках
Цябе...

***

Фрагменты крылаў —
гэта не толькі паветра,
сон, уяўленне, мара...
Гэта не толькі пер'е...

Уладзімір МАЗГО

Дзед

Не памятаю ўжо, хто першы гэтак назваў яго, але са студэнцкіх гадоў за Уладзімірам Маруком замацавалася стабільная мянушка — Дзед. Разважлівы, ціхмяны і па-філасофску мудры, ён ніколі не крыўдаваў на гэта: Дзед дык Дзед. Сябрам відней.

Адметны паэт і надзейны сябар, ён быў на дзіва шчыры і добрамыслівы ў жыцці. Калі я пасля тэрміновай службы ў войску нечакана з'явіўся ў Мінску, ён быў першы, хто працягнуў мне руку дапамогі. Пакулы я не знайшоў сабе жылля і працу, амаль тры месяцы жыў у яго тагачаснай кватэры ў раёне кінатэатра «Камасолей».

Пазней мы разам з ім святкавалі выхад нашых першых кніжак паэзіі, прыём у Саюз пісьменнікаў. Сем'ямі выязджалі на адпачынак у дамы творчасці ў Піцундзе і на Іслачы. І нават падтрымлівалі адзін аднаго, як кажучы, на ратным і хлеббаробным полі. Поплеч праходзілі вайсковыя зборы ў Мар'інай Горцы, дапамагалі на ўборцы ўраджаю падшэфнаму саўгасу «Доктаравічы» Капыльскага раёна, калі працавалі ў выдавецтве «Юнацтва».

Сціпласць — адметная рыса яго характару. Працуючы галоўным рэдактарам выдавецтва «Мастацкая літаратура», ён не выдаў тут ніводнай сваёй кнігі, хаця рукапіс, наколькі я ведаю, быў падрыхтаваны.

А колькі яркіх і незабыўных сустрэч было ў нас! Усе, на вялікі жаль, не згадаеш.

Калі Валодзі не стала, мне прапанавалі перайсці на працу з «Вясёлкі» ў часопіс «Польмя», дзе ён дагэтуль быў намеснікам галоўнага рэдактара.

І вось сяджу я аднойчы ў рэдакцыі, уважліва чытаю верстку чарговага нумара і чую за дзвярыма званкі дзіцячы голас. «Відаць, нехта з супрацоўнікаў прывеў на працу сына ці ўнучка», — падумаў я і выглянуў у калідор.

Спраўды, міма нашых дзвярэй, як вясновы шпачок, праляцеў жывы і ганманкі хлапчук.

— Прывітанне! Ты хто? — аклікнуў яго я.

Хлапчук спыніўся, уважліва паглядзеў на мяне і гучна адказаў:

— Я Марук!..

Вось і спраўдзілася нарэшце дадзена нашаму сябру мянушка. Шкада толькі, што ён не дажыў да гэтых дзён, калі стаў сапраўдным дзедом. Па калідоры бегаві унук Уладзіміра Марука, якога ўзяла з сабой на працу нявестка Наталля.

Думаў вершы...

Перагортваю кнігу Алесь Письмянкова «Думаць вершы...». Спыніўся на першай укладцы з фотаздымкамі. З аднаго боку на ёй чытаю: «Здымак на памяць з бацькамі і сябрамі ў час вяселля 4 лістапада 1978 г.». З другога боку: «У. Марук, А. Письмянкоў, М. Мятліцкі, У. Ягоўдзік і У. Мазго. 1985 г.». На абодвух здымках прысутнічаю і я. І гэта не выпадкова, бо Алесь — мой сябар яшчэ са студэнцкіх гадоў.

Мы разам жылі ў інтэрнаце на Паркавай, а пазней — у адным доме на вуліцы Магілёўскай. Разам хадзілі на пасяджэнні літаратурнага аб'яднання «Узлёт»,

Знічкі вечнасці

Лірычныя мініяцюры

ездзілі на музычна-паэтычныя фестывалі і творчыя семінары, пераздавалі «хвасты» па англійскай мове. Нас нават у адзін дзень прынялі ў Саюз пісьменнікаў.

У студэнцкім інтэрнаце мы часта збіраліся ў гасцінным пакоі № 411, гаспадынямі якога ў той час былі Хрысціна Лялюк, Галіна Гычко, Ала Лойка, Маша Анашка і Лена Аўдзеевца. Так, менавіта тут Алесь спаткаў сваю будучую жонку Алену.

У час такіх сумесных «паяздзелак» мы чыталі вершы, абмяркоўвалі новыя кнігі і фільмы, слухалі запісы эстрады альбо проста частаваліся кавай ці гарбатай.

На чацвёртым курсе Алесь прапанаваў сваёй абранніцы руку і сэрца. Яна з радасцю пагадзілася. Вяселле нашых найлепшых сяброў мы святкавалі ў сталовай лікёра-гарэлачнага заводу «Крышталь» па вуліцы Кастрычніцкай. Настрой ва ўсіх быў таксама «крыштальёвы»: танцавалі, спявалі, крычалі, што ёсць моцы, маладым «горка!».

На вясельным фотаздымку мы з Алесевым братам Міколам аказаліся акурат перад самымі маладымі: Мікола перад Аленай, а я перад Алесем. Так і захавала надалей гэты незабыўны міг наша памяць.

На другім здымку фотааб'ектыў Уладзіміра Крука выхапіў нас, лядяных былых «узлётаўцаў», у вестыбюлі Дома літаратара ў 1985 годзе. Сумна і балюча ўсведамляць, што большая палова нашай тагачаснай кампаніі ўжо адышла ў вечнасць. Следам за Алесем Письмянковым у свой незваротны вырай адляцелі Уладзімір Марук і Мікола Мятліцкі.

На кніжнай паліцы ў мяне нямала выданняў з аўтографамі сяброў. Кнігу сваіх выбраных твораў, што выйшла ў выдавецкай серыі «Беларуская паэзія XX стагоддзя», Алесь падпісаў мне так: «Уладзіміру Мазго — паэту і чалавеку, якога даўно ведаю і люблю. З павагай, па-сяброўску Алесь Письмянкоў. 3.1.2001 г.»... І я вельмі даражу і ганаруся гэтым.

Відаць, невыпадкава на вясельным здымку Письмянкова мы аказаліся побач з яго братам. Бо ў далейшым менавіта мне давялося быць рэдактарам Алесевай дзіцячай кнігі, якая так і называецца «Мы з братам».

Прэзентацыя яе адбывалася ў кнігарні «Светач». Я спадзяўся, што выступіць Уладзімір Марук, блізкі сябар і аднакурснік аўтара. Але Валодзя на гэты раз быў катэгарычны:

— Ты рэдагаваў кнігу, ты і выступі разам з Навумам!..

З Навумам Гальпяровічам мы прыйшлі ў «Светач» своечасова. А вось Алесь, які заўсёды, спазняўся. Таму мы на чарзе цягнулі час, распавядаючы пра аўтара і яго кнігу.

І тут, як віхор, у кнігарню ўварваўся Алесь. Здавалася, што зашапацелі нават старонкі суседніх кніг.

Чытаў ён гучна і выразна:

Без марожанага гіну.

А з марожаным — ангіна.

Здавалася, гэта мы паспыталі марожанае разам з юным героем верша. Нават у горле перахапіла дыханне.

А паэт ужо чытаў іншыя творы.

Вяселліца не магу,

Калі ты на ланцугу.

Бо ніколі другога брэн

Не навяжа на ланцугу.

Дагэтуль я любіў слухаць дарослыя вершы Письмянкова, а пасля згаданай прэзентацыі палюбіў і яго дзіцячыя творы. Думаю, што іншыя чытачы — таксама.

Потым даволі працяжы перыяд часу мы з Алесем не бачыліся. І вось іду

ў падземным пераходзе на Плошчы Перамогі ў бок вуліцы Захарова, а насустрач мне — Письмянкоў. Летуценны, задуменны, і быццам не заўважае мяне.

— Прывітанне, Алесь! — сарвалася з маіх вуснаў.

Ён спыніўся, схаміянуўся, быццам вярнуўся з віртуальных нябёсаў на рэальную глебу.

— Прывітанне!.. Прабач, стары, трохі задумаўся, — нібыта апраўдваўся ён.

І толькі крыху пазней я зразумеў: гэта паэт думаў вершы. І моцна пашкадаваў, што аклікнуў яго ў такі важны момант.

Аўтограф на лузе

У мой інтэрнацкі пакой забег студэнт нашага факультэта Мікола Шэляговіч.

— Валодзя, ці не хочаш разам са мной наведаць майго земляка? — заінтрыгаваў мяне ён.

— А каго? — пытаннем на пытанне адказаў я.

— Алесь Разанава...

Мы, студэнты-філолагі, з вялікай увагай і цікавасцю ставіліся да творчасці сваіх папярэднікаў па літаратурным аб'яднанні «Узлёт»: Юркі Голуба, Алесь Разанава, Рыгора Семашкевіча, Яўгенія Янішчыц...

Я добра ведаў паэтычныя кнігі Алесь Разанава «Адраджэнне» і «Назаўжды». А пасля выхаду «Каардынаты быцця» многія аматары паэзіі імкнуліся спасцігнуць таямніцы яго творчасці.

— А чаму і не. З'ездзім...

І вось марозным студзеньскім днём, захапіўшы з сабою торшкі і бутэльку «сучаха», мы апынуліся ў раёне кінатэатра «Кіеў», дзе тады жыў з сям'ёю паэт.

Таспадар і гаспадыня ўтульнай кватэры сустрэлі нас вельмі гасцінна. За сяброўскім сталом мы некалькі гадзін запар гаварылі аб паэзіі, чыталі свае вершы.

Асабліва запомніўся разанаўскі «Запавет»:

Надломы — не яму надломы,

ярун — і гэта не яму...

Уздывацца дрэву маладому,

мацінец праз лета і зіму.

І захаваць не проста весткі,

а запавет на ўсе часы:

тады выстойваюць падлескі,

калі выстойваюць лясы.

Калі адыходзілі, Алесь Разанаў працягнуў мне сваю кнігу «Назаўжды» з аўтографам: «Хай да гэтых слоў дадаюцца словы, сказаныя сёння. Уладзіміру — А. Р. 5.1.79».

У той час я не мог нават падумаць, што праз некалькі гадоў пасля той зімовай памятнай сустрэчы нас чакае не менш яркая летняя вандроўка.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» і «Юнацтва», дзе мы працавалі літаратурнымі рэдактарамі, аказвалі шэфскую дапамогу саўгасу «Доктаравічы» Капыльскага раёна. Таму ў ліпені 1985 года мы апынуліся на касавіцы ў вёсцы Гарнастаева.

Алесь, які проста віртуозна валодаў касой, трапіў у групу касцоў. А я, працяжыўшы большую частку свайго жыцця ў горадзе, касіць, на вялікі жаль, так і не навучыўся, таму трапіў у групу грабцоў.

І вось увяце наступную карціну. Касцы, які нахвнёныя паэты, размашыста выводзяць радкі пракосаў на росным лузе. А грабцы, які літаратурныя рэдактары, даводзяць да ладу вынікі іх творчасці.

Пасля нашага сумеснага працоўнага дэсанту Алесь падарыў мне сваю кнігу паэзіі «Шлях-360» з надпісам: «Грабцу Валодзью Мазго ад касца Алесь»

Разанава — каб асвойваліся новыя абсягі на полі творчасці і на полі жыцця. 6 ліпеня 85. Гарнастаў. РА».

Сервіз ад Бурсава

Набліжаўся абедзенны перапынак. Супрацоўніца рэдакцыі Наташа вырашыла памыць наш чайны сервіз.

І толькі яна паспела зрабіць з падносам у руках усяго некалькі крокаў, як дзверы рэдакцыі раптоўна расчыніліся, і перад ёю ўзнік незнаёмы чалавек.

— Ах! — ад нечаканасці ўсклікнула разбухлена дзяўчына, пасля чаго сервіз апынуўся на падлозе. Яна нахілілася, каб сабраць раскіданыя асколкі.

— Вы толькі не хвалюйцеся. Мы абавязкова што-небудзь прыдумаем, — прамовіў незнаёмец, сцэпшаючы маладую асобу.

Як высветлілася, гэта з Масквы прыехаў наш зямляк, пісьменнік і перакладчык Іван Бурсаў і прывёз у «Юнацтва» рукапіс новай кнігі. Уладзіўшы ўсе выдавецкія фармальнасці, Іван Цярэнцьевіч пайшоў, паабяцаўшы вярнуцца да нас заўтра.

Уяўляецца, якое было наша здзіўленне, калі наступнай раніцай у расчыненых дзвярах рэдакцыі з'явіўся ўсмешлівы Іван Бурсаў з новым сервізам у руках. Так пісьменнік кампенсавалі той нечаканы кур'ёр.

А мы, калі пазней пілі з гэтага сервіза чай ці каву, часта згадвалі ўважлівага і спагадлівага Івана Бурсава.

Будзе вясна

Гэты верш нарадзіўся, калі глядзеў на карціну Галіны Хінкі-Янушкевіч «Будзе вясна», прэзентаваную мне таленавітай мастачкай на трыццацігоддзе.

Вісіць карціна на сцяне

І ад яе тае светла мне,

Нібыта ў марэх,

Мроях,

Снах,

Дзе пачынаецца вясна.

Сяргэла сонца акварэль —

І лёд падталы на дварэ

Слязінікі радасці спазнаў

Ад думкі,

Што ідзе вясна.

Карціны рама,

Як акно

У прамінулае даўно.

Танчэе лёсу лінія...

Душа ў вясну

Рус-чы-не-на!..

Не любіць вясну, напэўна, проста немагчыма. Можна, таму, што гэта час абуджэння зямлі ад зімовага сну. А можа, таму, што гэта пара святага каханьня.

Асабіста ў мяне шмат чаго ў жыцці звязана з вясной. Я нарадзіўся ў сакавіку. Відаць, таму стаў адным з заснавальнікаў штогадовага свята паэзіі і музыкі «Зэльвенскія сакавіны», якое праводзіцца вось ужо чвэрць стагоддзя на маёй малой радзіме. А некалькі гадоў таму падобнае свята, «Мінскія сакавіны», з'явілася ў і сталіцы — у дзіцячай бібліятэцы № 6 імя Васіля Віткі.

Вясна — гэта пара светлых надзей і шчырых жаданняў. І нават калі змрок паланіў святло, і нават калі холад паланіў цяпло, мы няспынна і непахісна верым: будзе вясна. Яна прыйдзе абавязкова, нягледзячы ні на якія жыццёвыя абставіны. І гэтая вера сagraвае нашы сэрцы.

Што датычыцца мяне, то калі на душы часам бывае сумна, змрочна ці холадна, я абавязкова гляджу на падараваную карціну. І амаль адразу адчуваю, як лёгка дыхаецца і светла марыцца. Гэтая карціна для мяне — як расчыненае акно ў вясну.

На ўспамін аб радасці

Каторы твор ні возьмеш — жывая класіка. «Сена на асфальце» — ці не першае слова ў беларускай літаратуры з праўдзівым прачытаннем душы гараджаніна першага пакалення, які знаходзіцца на своеасаблівых ростанях паміж вёскай, у якой нарадзіўся і дзе знайшоў пастаянны прыстанак, але па-ранейшаму адчувае сябе шмат у чым чужым, непрыймаемым, тым, каму пастаянна сніцца «сена на асфальце». Непрыкаяны і галоўны герой апавядання «Свет Іванавіч, былы донжуан», толькі ўжо іншага кшталту, калі ўсё больш дае аб сабе знаць дэградацыя асобы. Аповесць жа «Адзін лапаць, адзін чунь» — тэма ваеннага маленства, раскрытая так па-майстэрску дасканала, што ніколі не губляецца ў параўнанні з аналагічнымі творамі Вячаслава Адамчыка, Віктара Казько, Уладзіміра Караткевіча, Івана Пташнікава, Барыса Сачанкі, Івана Чыгрынава, таксама «дзяцей вайны». «Смаленне вепрука» — апавяданне, якое некаторыя крытыкі называлі эпітафіяй аўтару самому сабе як навелісту. Яно таксама і прыклад, як трэба пісаць творы малага жанру.

Безумоўна, не адпрэчыш і эсэ «Загадка Багдановіча». Першае ўражанне — якое неўзабаве падмацавалася наступнымі — удала спроба паказаць менавіта **свайго** Максіма Багдановіча, заглябіцца ў яго ўнутраны свет: паэта, чалавека, грамадзяніна, каб у нечым сарыентаваць, удакладніць і ўласны творчы кірункі. Роўны талентам яму, ён як бы прымержваўся да класіка, спрабуючы высветліць, што сам значыць поруч з ім. Гэта не выглядала нясціплым, бо самога прымержвання тады ніхто заўважыць не мог.

Яно адчуваецца пры перачытванні «Загадка Багдановіча» цяпер, калі Стральцова ўжо даўно няма з намі. Няма, але разам з тым ён і прысутнічае. Асабліва ў тых эпізодах, дзе разважае аб увасабленні Багдановічам мастакоўскай задумкі найбольш значных яго твораў. Ды і там, дзе задумваецца над трагічнасцю яго лёсу, які ўвесь час паэта выпрабавуе на трываласць, на жаль, абмежаваны шылькі яго летаў і зім. А загадка пра сямёрку Чэхава? Развітанне Антона Паўлавіча з жыццём, келіх шампанскага і ціхая ўсмешка... У гэтым апошнім эпізодзе — пра тое, як паміраў Максім Багдановіч і як паміраў Чэхаў. Інтуіцыя? Прадчуванне?

Загадка і ў тым, як удалося так пасвойму спасцігнуць жыццё і творчасць аднаго з самых выдатных нацыянальных класікаў? Калі прыняць пад увагу, што гэта нібы і далёка ад асноўных творчых памкненняў таго, хто гэта рабіў. Ды нездарма кажучы: «Сапраўдныя крытыкі — рэдкая з'ява».

Калі ўжо быць канкрэтным, так сам ён і сказаў. Міхась Стральцоў — празаік, паэт, крытык, літаратуразнаўца, перакладчык. Менавіта ў такіх мастакоўскіх абсягах ярка раскрыўся яго талент. Шмат хто сказаў пра Міхася Лявонавіча ўхвальнае і заслужанае слова, але дастаткова спаслацца на народнага паэта Рыгора Барадзіліна, каб уявіць, кім ён з'яўляецца для літаратуры: «Вырай беларускіх паэтаў і празаікаў пачатку 60-х гадоў шчаслівы быў тым, што ў ім з першага прылёту быў Міхась Стральцоў, які меў прыроджаны абсалютны літаратурны густ. Сказаць пра яго — талент — будзе правільна, *асоба* — таксама. Але, бадай, слова з'ява больш акрэсліць маштабы Міхася Стральцова».

За піро ўзяўшы рана, яшчэ школьнікам. Як і многія, пачаў з вершаў, прытым па-руску. У 1952 годзе яны былі змешчаны ў рукапісным часопісе «Прамень», які пад кіраўніцтвам настаўніка выпускалі вучні Новаляльнянскай сярэдняй школы Краснапольскага раёна, пазней з'явіліся ў рэдакцыйнай газеце «Каласны шлях». Але хутка перайшоў на прозу. Дэбютам стала апавяданне «Дома», надрукаванае ў першым нумары часопіса «Малодосць» за 1957 год. Аднак раскрыццё таго, што Рыгор Барадзілін вызначыў як з'ява Міхася Стральцова, пачалося з апавядання «Блакітны вецер», якое дало назву яго першай кнізе (1962).

Паэтычны вобраз «блакітнага возера» галоўнаму герою Лагацкаму падказалі

згадкі маленства, калі ён, блукаючы па горадзе, напактаў свайго «старага знаёмца». Гэта быў ці то пакінуты, ці то недабудаваны дом. Згадкі — сумяшчэнне таго, што персанажу нека прыйслася, і сённяшняй рэчаіснасці, а гэта дазваляе добра раскрыць чалавека з чулай, уражлівай душой: «Ён ведаў: сапраўднае дзіва было ці простае, як гэта дзіцячая горка, ці наіўнае, які выцілы паркаль. І сапраўды вецер быў блакітны, як у сне. У ім было ўсё: трывожная смуга даляглядаў і незабыўнае свята маленства, дажджы густыя, як вецер, і пах сонні; шчымлівая радасць у сэрцы і непрыкрытае выселае здзіўленне перад светам».

Персанажаў, блізкіх Лагацкаму, можна напактаць і ў іншых першых апавяданнях Міхася Стральцова: «Трышціх», «Перад дарогай», дэбютным «Дома». Яны блізкія тым, што пастаянна як бы трапляюць на два паўстанкі, якія знаходзяцца на значнай адлегласці, — горад і вёска, што ніяк не адпускае ад сябе. Але вярнуцца сюды ўжо не могуць, бо іншае, далёкае ад сялянскага, выбралі жыццё. Калі чым і падобныя яны, дык той настальгіяй, якая не толькі сумная, але адначасова і гаючая. Дзякуючы сваіму колішняму, яны больш трывала адчуваюць сябе ў сённяшнім.

Сам пішучы апавяданні, Міхась Лявонавіч прыглядаўся і да напісанага іншымі. Не проста як чытач, але і як крытык. І друкаваўся не толькі ў перыёдыцы. Кнігай літаратурна-крытычных артыкулаў «Жыццё ў слове» дэбютаваў у 28 гадоў. Не кожнаму паэту ўдавалася ў такім узросце дачакацца свайго зборніка, хоць у тым гады выдавацца было куды прасцей. У «Жыццё ў слове» вабіла чысціня юнацкага ўспрымання і жыцця, і самой літаратуры. Міхась Стральцоў аналізаваў блізкія яму творы. Лёгкасць радка, свежасць успрымання рэчаіснасці ішлі не ў апошняю чаргу ад таго, што ў ролі крытыка выступалі той самы летуценна-засяроджаны малады чалавек, якому снілася «сена на асфальце». Яго душу па-ранейшаму лагодзіў «блакітны вецер», а недзе на прыпынку чакаў аўтобус, кабехаць туды, дзе таксама пахне сена. Толькі не гаркавае, з прысмакам бензіну і мазуту, а тое, што ўвабрала ўзнісвадар, духмянасць разнатраў заліўных лугоў каля вёскі Сычын Слаўгарадскага раёна — яго малой радзімы.

Аднак для большасці чытачоў Стральцоў-крытык, тым больш даследчык літаратуры, пачаўся не са зборніка «Жыццё ў слове», а з эсэ «Загадка Багдановіча». Апошняя яго кнігай літаратурна-крытычных артыкулаў стала «Пячаткай майстра». Перад ёй і быў зборнік «У полі зроку». У ім уразіла эсэ «Рэцэнзія на чатырохрадкоўе», у якім Міхасю Стральцоў удалося асабліва выразна прачытаць адзін з вершаў Міколы Федзюковіча, адначасова выхпаіўшы ўвогуле найбольш істотнае ў творчасці гэтага паэта, якога, на жаль, наша крытыка і па сёння чамусьці прыныцтвава абходзіць увагай. Прынамсі пра яго амаль не пішацца.

Міхась Стральцоў.

У кнізе «У полі зроку» знайшло працяг тое, што было замацавана ў «Жыццё ў слове» і ў «Загадцы Багдановіча». На з'явы літаратуры, на асобныя творы глядзеў не як тэарэтык (разумею ўмоўнасць падобнага азначэння), а як практык (азначанне таксама ў многім умоўнае). Гэта не магло не пакласці адбітак і на рэцэнзіі Міхася Стральцова, і на яго літаратурна-крытычныя артыкулы, не кажучы ўжо пра эсэ. Хоць рэзкага падзелу жанраў не назіралася. Элементы эсэістыкі, нарысавасці няблага ўпісаліся ў яго артыкулы і нават у рэцэнзіі.

Па-ранейшаму пісаў вершы, выдаўшы кнігі «Ядлоўцавы куст», «Цень ад вясла», «Мой свеце ясны», займаўся перакладамі. За гэтым паўстае шырыня яго творчых інтарэсаў, сведчанне актыўнага не толькі мастакоўскага, але і грамадскага жыцця. Так, грамадскага, хоць удзельнічаў у розных з'ездах, пасяджэннях, дэкадах, днях ніколі не любіў. Але для яго свайго роду грамадскай работай з'яўляўся своечасова водгук на значную літаратурную і шырэй — культурную з'яву. Грамадскай, бо думка гэтага, асабліва выказаная своечасова, аператыўна, станавілася і думкай грамадскай. Менавіта так меркаваць і дае падставы яго крытычная, даследчыцкая дзейнасць.

Апошнім часам спрабаваў свае сілы і ў жанры мініяцюр, лірычных запісаў — так нарадзіўся цыкл «Вузельчыкі на памяць». Сёй-той гатовы быў убачыць у гэтым даніну модзе, спробу працаваць «пад Брыля». Маўляў, колькі пісьменнікаў — і маладых, і старэйшых — апыкліся ўжо ўяўнай лёгкасцю такога жанру. Што апыкліся, сумнення няма. А што ён не апёкся — таксама.

У гэтых канцельках, сапраўдных «вузельчыках на памяць» — «вузельчыкі» не толькі самому сабе, але і ўсім, хто любіць родную літаратуру, — знайшлі працяг развагі Міхася Лявонавіча пра творчасць найбольш значных пісьменнікаў. І класікаў, і сучасных. І не толькі беларускіх. Аднак перш за ўсё вабілі выказанні пра класікаў. Каб не абіяжарваць чытацкую ўвагу, прывяду цалкам толькі адзін «вузельчык»:

«Купала, заявіўшы сваю грамадзянскую пазіцыю як мужыцкую, у мастацкіх сродках сваіх быў надзвычай і паслядоўна дэмакратычны, на свой, на беларускі, хочацца сказаць, лад.

*Ад мяне пайшла тады,
Як насталі халады,
Сцюжэй выў я л о в ы плот,
Хохлік бегаў ля варот.*

Што можа быць прасцей, празаічнай і нават наіўнай за гэта? Але ж чаму гэта ўражае?

Відаць, можна гаварыць пра нацыянальнасць эпітэта. Яловы плот — гэта так па-беларуску, адразу ўяўляеш наш двор недзе каля ўрочышча са змрочнымі елкамі і сучамі. І гэты эпітэт тут не проста эпітэт, гэта — дэталь».

«Разьязваецца» гэты «вузельчык», здавалася б, надзвычай проста. Ды якая важная думка ў ім закладзена! Так усё проста, звычайна і разам з тым значна, па-стральцоўску жыццёва напоўнена.

Не стала Міхася Лявонавіча 23 жніўня 1987 года. Некалькі тыдняў яго настойлівай барацьбы за жыццё і сыход, у які так не хацелася верыць сябрам, знаёмым, ды і чытачам, якія ўжо ведалі, наколькі цяжкае становішча Стральцова. Развігальныя словы Рыгора Барадзіліна «Першы друг, друг неацэнны» расставілі ўсе акцэнты: «У космасе нашай літаратуры зачарналі яшчэ адна праямна. Не стала Міхася Стральцова. Адраджэнцкая шматграннасць і арацкайская сціпласць, асветніцкая дасведчанасць і апантаная прывесчанасць сябе той культуры, што як руць на ўсіх маразах жыцьва і зелянела і кожны раз на колас бралася то ў асобе Кастуся Каліноўскага, то ў геніі Янкі Купалы, то ў шырачэзнасці і глыбіннасці Уладзіміра Караткевіча. Апостальскія фігуры двух вялікіх Максімаў — Багдановіча і Гарэцкага — асабліва шанаваліся душой і розумам роўнага ім талентам Міхася Стральцова».

Уся яго творчасць гучыць як завет. Усім і кожнаму паасобку. Тым, хто без Беларусі не ўяўляе жыцця. З'яўляецца прыкладам таго, як краіну сваю, народ неабходна любіць самааддана і самахвярна, забываючы ўсё дробязнае і выпадковае дзеля ўзвышанага, светлага, што спрыяе аб'яднанню, а не раз'яднанню. Як трэба радавацца дню кожнаму, не зважаючы, што нешта было не так. Не зважаючы на гэта, бо аптымізм — таксама вялікая сіла. А хто сам бярэцца пісаць — хай прозу ці паэзію, а то і першае, і другое, — зробленае Міхасём Стральцовым варта памятаць: добры прыклад, як важна не разменьвацца на дробязях, а вышукваць толькі тое, што апроч цібе іншы не скажа. Яго завет і гэтыя радкі:

*Былых пазбыўшыся пакут,
Насустрэч новым не спяшайся.
Жывым абліччам там і тут
Зямнога свету сядзішайся.*

Сімвалічна гучыць назва яго кнігі выбранага — «На ўспамін аб радасці». Далучаючыся да творчасці Міхася Лявонавіча, не толькі ўваходзіш у свет аднаго з класікаў беларускай літаратуры. Адначасова ў душы з'яўляецца настальгічны сум ад той добрай часіне, калі ў нацыянальным прыгожым пісьменстве так высока трымалася планка мастакоўскай патрабавальнасці, не было ў ёй дэвальвацыі слова. Шмат працавала сапраўдных талентаў. Аднак, калі далучаецца да напісанага ім, у душы запальваецца і агеньчык спадзявання. Усё ж у творчасці, а гэта тычыцца не толькі літаратуры, акрамя ўзлётаў, назіраюцца і спады. Іншая справа, што цяпер працэс зацягнуўся. Ды раз на раз не выпадае. Верыцца, што хутка адбудзецца вяртанне Міхася Стральцова. Гаворка не пра перавыданне твораў (яны і так перавыдаюцца), прынамсі, яго аднатомнік пабачыў свет у серыі «Беларускія кнігазбор». А пра тое, што з'явіцца нарэшце пісьменнік, па значнасці вартыя Міхася Лявонавіча. Ды і іншыя, хто з'яўляецца гонарам беларускай літаратуры.

Язэп ЛІТВИНОВІЧ

Памочнік у спасціжэнні асноў культуры

Кандыдат культуралогіі Аляксандр Суша нядаўна прэзентаваў знакавае выданне «Беларускі Буквар», што адразу ж стала падзеяй у айчынай навуцы. Кніга — вынік дзесяцігадовай працы па вывучэнні гісторыі «Буквароў». Пра тое, што натхніла заняцця тэмай, аўтар распавядае чытачам «ЛіМа».

— Збіраць «Буквары» — ваша даўняе захапленне. Як узнікла ідэя?

— Зацікаўленне з'явілася яшчэ ў дзяцінстве, калі на ўроку ў першым класе пабачыў «Буквар» упершыню. Гэта быў «Буквар» Анатоля Клышкі, з якога і пачыналася навучанне грамаце ў большасці беларусаў. У той няпросты час у канцы 1980-х у маім родным Мінску амаль не засталася беларускамоўных школ. У нас у раёне была ініцыятыва з арганізацыяй беларускамоўнага навучання — і ў 1989 годзе ў майёй школе быў створаны адзіны беларускамоўны клас, куды я і трапіў. Пра пачатак навучання засталася рамантычныя ўспаміны, як і пра першы мой «Буквар». Пасля шкадаваў, што той кнігі ў мяне не засталася: памятаў вобразы з яе, словы, фразы... І хоць падручнік быў насычаны камуністычнай ідэалогіяй, якая ў перыяд суверэннай Беларусі ўспрымалася ўжо неадназначна, але ўсё адно любоў да таго «Буквара» была моцнай — увесь час шукаў яго ў букністычных крамах.

— Але ж вашы навуковыя інтарэсы сягаюць нашата глыбей жадання мець гэтую кніжку.

— Так, другі раз цікавасць абудзілася, калі прыйшоў на працу ў Нацыянальную бібліятэку. Адзін з першых праектаў, у якім браў удзел, называўся «Кніга Беларусі» — гэта мелася быць электроннае выданне, прысвечанае ўсім старым беларускім кнігам: ад Скарыны да пачатку XX стагоддзя, з апісаннем чатырох стагоддзяў айчынай друкаванай кнігі. Сярод іншага звярнуў увагу на вельмі адметнае выданне пад назвай «Буквар», якое выйшла з усёй інфармацыйнай прасторы, незвычайна выглядала для пачатку XVII стагоддзя і было абазначана як вельмі рэдкая. То-бок напалаўміфічнае, якое ўжываю ніхто не бачыў, але якое нібыта недзе існавала пад назвай «Буквар». Датавалася кніга 1618 годам. Я на той час ужо ведаў, што гэта фактычна першае выкарыстанне слова «Буквар».

Цікавасць паглыблялася і надалей. У 2012 годзе ў бібліятэцы зрабілі факсімільнае ўзнаўленне самай першай айчынай кнігі, першага «Буквара» з тых, што захаваліся ў нашай краіне, — 1767 года. Ён вядомы ў свеце толькі ў двух ці трох экзэмплярах, адзін з якіх — у фондах Нацыянальнай бібліятэкі. Памятаю, калі ўпершыню яго пабачыў, адчуў культурны шок: незвычайнае выданне, цікавае і мала чым падобнае на сучасныя «Буквары». Узрэлі вельмі! Калі працаваў над факсімільным узнаўленнем, я зрабіў першае сваё грунтоўнае даследаванне, прысвечанае «Буквару», — разам з факсімільна выйшла кніжка пад назвай «Буквар у жыцці нашых продкаў».

З 2012 да 2022 года адбывалася паступовае пашырэнне і паглыбленне цікавасці да тэмы беларускага «Буквара». У 2015 годзе мы адшукалі самы старажытны «Буквар» 1618 года — пабачыў на ўласныя вочы і зрабіў копію, даследаваў. У 2018 годзе яго апублікавалі факсімільным узнаўленнем і арганізавалі чатыры мерапрыемствы, звязаныя са святкаваннем чатырохсотгоддзя з часу выдання першай кнігі пад назвай «Буквар».

Такім чынам, на працягу 10 гадоў адбывалася паступовае знаёмства з тэмай праз розныя формы: навуковыя, пошукавыя, прыватныя пошукі былі вельмі складанымі, найскладанейшымі — тэма часам падавалася непаспешнай... Арганізавалі культурныя акцыі: выйшаў шэраг артыкулаў у навуковых выданнях, рыхтавалі выступленні на канферэнцыях, пабачыла свет некалькі кніг, прысвечаных асобным «Букварам», выданне з абагульненнямі па гісторыі «Буквара»; ладзілі выставы, я пазнаёміўся з некалькімі цікавымі калекцыянерамі «Буквароў» у розных краінах. Пазней з адным з іх зрабілі выставку «Буквары народаў свету», якая выклікала шырокі рэзонас: паказалі выданні і з нашых фондаў, і з яго прыватнай калекцыі — усюго экспанавалася амаль паўтары тысячы «Буквароў» прыблізна на васьміхатніх мовах свету. Можна было пазнаёміцца з «Букварамі» народаў Аўстраліі, Малайзіі, далёкіх рэгіёнаў Афрыкі, Паўднёвай і Паўночнай Амерыкі, невялікіх і зусім малых народаў вялікіх краін — тыя падручнікі адлюстроўвалі ўсю чалавечую цывілізацыю... Тады зразумеў: «Буквар» — у нейкім сэнсе кніжка, якая раскрывае культуру краіны самымі даступнымі метадамі і формамі, культуру таго ці іншага народа, часам зусім маленькай народнасці, што не аформілася ў дзяржаву ці нацыю, але якая існуе, часам у колькасці некалькіх соцень яе прадстаўнікоў.

Фота Кастуся Дробава.

Больш за тое: праз «Буквар» можна хутка, лёгка і дакладна пазнаёміцца з характарам пэўнага народа. У «Буквары» на простай і даходлівай мове альбо ў зразумелым выглядзе сканцэнтраваны галоўныя каштоўнасці таго ці іншага народа, яго сімвалы, знакавыя гістарычныя асобы і гарады, найважнейшыя тэксты, і аўтарскія, і народныя, і пададзены яны так, каб зразумела дзіця. Аднаводна, і замежны, які не ўмее чытаць на гэтай мове, можа пазнаёміцца праз «Буквар» з пэўнай культурай. Такім чынам, кнігі гэтыя — адзін з варыянтаў знаёмства са светам, з кожным народам і кожнай культурай.

Таксама тады зразумеў (і вось другая прычына, чаму пачаў актыўна вывучаць з'яву: «Буквар» не толькі збірае галоўныя каштоўнасці, вобразы, сімвалы, ідэі народа ці дзяржавы, але і ўключае іх у свядомасць цэлай супольнасці — праз «Буквар» фарміруецца калектыўная свядомасць! Так, пэўную сістэму арыенціраў, каштоўнасцей і знакаў, якія вызначаюць характар нашай культуры і народа, мы ўспрымаем не толькі праз сям'ю, але і праз «Буквар». У гэтым сэнсе кніга — выключна важная аснова, бо ўвесь народ, які фарміруецца праз пэўную сістэму падручнікаў для пачатковага навучання, становіцца нечым цэласным, большым, чым механічная сукупнасць людзей, — ён становіцца адзіным.

Тады я зрабіў выснову: і тут нам ёсць чым ганарыцца! Бо апрача таго, што беларусы прыдумалі такую з'яву, як «Буквар», увялі ў шырокі ўжытак гэтае слова, аказалася, што з'ява гэта надзвычай істотная...

— Вы паўсюль ужываеце назву «Буквар». Але ёсць яшчэ і «Азбука». Як гэтыя тэрміны?

— У многіх слоўніках гэтыя словы падаюцца як сінонімы, але найчасцей «Азбукай» называюць кнігу для пачатковага навучання, якая ўключае алфавіт, азбучныя рады, літараскладальныя практыкаванні, наборы слоў і правілы граматыкі, у той час, як «Букваром» найчасцей завецца кніга, што ўключае «Азбуку», але як невялікую частку, і вліскую колькасць адмысловага тэкстаў для чытання: вываўчага, асветніцкага, літаратурна-мастацкага характару. Нярэдка ў старых падручніках падаваліся малітвы, звароты духоўных асоб, настаўленні, словы розных айцоў царквы і святых, чытаты з Бібліі. У сучасных падручніках — іншыя тэксты: фрагменты з аўтарскіх і народных твораў... Сёння «Буквар» — гэта яшчэ і зборнік практыкаванняў, то-бок завзяцый сістэмна-адукацыйная кніга, большая ад «Азбукі» па аб'ёме, нашмат больш разнастайная па змесце...

— З якімі цяжкасцямі сутыкнуліся пры паглыбленні ў тэму?

— Тэма гэтая зусім не даследавана, нікому не вядома. Быў вельмі здзіўлены, што ў нас амаль няма навуковых даследаванняў, прысвечаных «Буквару», ён глыбока і шырока не асэнсаваны, і гэта праблем нават у плане павялічання папулярнасці! Былі, праўда, спробы Марата Батвінніка, які пра свае кніжкі пра «Буквар» здолеў азначыць каштоўнасці гэтага выдання і расказаць пра ўдзел беларусаў у яго з'яўленні, але тое былі папулярныя кніжкі з некаторымі навуковымі недакладнасцямі і фрагментарнай кропкавай падчай, з якой не відаць сістэмы і многіх каштоўнасцяў ацэнак, што абавязкова ў гэтай тэме трэба рабіць.

Можна яшчэ згадаць Яленскага і некаторых іншых. Але сістэмных поглядаў на ўзроўні дысертацыі, ні на ўзроўні сур'ёзнай навуковай манаграфіі не існавала. Цяпер, калі ты пачынаеш даследаванне па большасці пытанняў кніжнай культуры мінулага часу, то, натуральна, працуеш з даследаваннямі папярэдні-

каў: нярэдка знаходзіш нешта новае, некаторыя факты, напрыклад, якія абагульняюць карціну. Нярэдка робіш новыя абагульненні. Гэтак у мяне было, калі займаўся Скарынам ці Ордам, нават Берасцейскай Бібліяй... Тут мне давялося перапрацаваць усё з нуля, працаваць з арыгіналамі... У большасці з іх няма не тое што прыстойнага даследавання, але нават згадкі ці апісання, на якое можна было б абперціся. Складана было і рабіць абагульненні. Так, каб напісаць адну кнігу, мне давялося прааналізаваць каля тысячы абсалютна розных буквароў на самых розных мовах, у тым ліку на латгалскай, ідэш і на мове іўрыт — а ўсе яны друкаваліся на нашай зямлі! Шмат у чым важна разумець, што ў іх было закладзена і чым яны адрозніваліся.

— Вы, па сутнасці, першапраходзец?

— І зразумеў, чаму так склалася, толькі калі працаваў над тэмай. Рэч у тым, што гэтых «Буквароў» у Беларусі не захавалася... Каб з імі працаваць і грунтоўна падрыхтаваць тэму, трэба аб'ездзіць увесь свет — на жаль, фонды музеяў і бібліятэк тут не дапамогуць. І гэтае разуменне — адзін з вынікаў даследчай працы: нягледзячы на выключную значнасць «Буквара» і вялікія тытравы, гэта найгорш захаваныя кнігі з усіх: чым Евангеллі, выданні Скарыны і Статуцы... Звязана гэта з актыўным выкарыстаннем буквароў: літаральна за год працы кніга становіцца зацёртай да дзірач. Пакулі дзіця навучыцца чытаць, старонка пачынае выглядаць вельмі замучанай... Так было ва ўсе часы. Да таго ж «Буквар» — не тое выданне, якое, праз працэнтаўшы, ставілі на паліцу ці забывалі пра яго — з ім штодзённа сістэмна працавалі, а пасля зачытана кніга сыходзіла з ужытку. У выніку «Буквары» не захаваліся фізічна. Гэта тычыцца і XVII, і XVIII стагоддзяў — амаль усе кнігі захаваліся не ў Беларусі ў 1, 2, рэдка ў 3 экзэмплярах. Так, адзін з першых «Буквароў» 1618 года ў адным асобніку ляжыць у Лондане, другі — у Капенгагене. «Буквар» Куцеінскі ў адным экзэмпляры захоўваецца ў Львове. Ёсць асобнікі пазнейшых выданняў у Швецыі, Даніі, Германіі, Расіі. У бібліятэках гэтых краін яны захоўваюцца як экзатычныя: калекцыянеры ранейшых стагоддзяў, сустракаючы незвычайныя кнігі, што ўключалі граматыку, слоўнік, тэксты, куплялі іх, напрыклад, каб вывучыць мову. Вядомы факт: калі замежныя купцы гандлявалі з нашымі, «Буквар» быў ім патрэбны, каб хоць нешта разумець у мове тутэйшага насельніцтва і ўмець прадаць свой тавар. Так, у прыватных калекцыях гандляроў найчасцей «Буквары» і захаваліся. Як і ў зборах калекцыянераў-лінгвістаў. Першы наш «Буквар» такім шляхам і апынуўся ў Лондане.

— То-бок, усё гэтыя «Буквары» трэба было фізічна патрымаць у руках...

— А атрымаць доступ да многіх з іх амаль немагчыма. Каб напісаць адно даследаванне, трэба аб'ехаць пяцьдзясят-семдзесят краін... Гэта патрабуе вялізных выдаткаў, часу, сіл...

Было складана і тое, што даследаванне любога кніжнага помніка, у тым ліку і «Буквара», патрабуе асобных ведаў у розных галінах навук. Так, каб прааналізаваць «Буквар» як кніжны помнік, трэба было звярнуць увагу і на педагогічны бок, і на мастацтвазнаўчы (шмат пра што кажуць граюры), і на гістарычны (у якіх абставінах узнікла гэтая кніга), і на мовазнаўчы ды літаратуразнаўчы (бо гэта помнік моўнай культуры, у якім змешчаны шматлікія літаратурныя тэксты)... Плюс уласна кнігазнаўчы аналіз і матэрыяльны характарыстыкі: якая папера, філіграні, колькі старонак, аб'ём, перапіліць, структурныя часткі... Даводзілася праводзіць міждyscyплінарныя даследаванні і разбірацца ў кожнай з гэтых сфер. Больш за ўсё сумняваўся, што я не прафесійны педагог, не гісторык педагогікі і адукацыі ў Беларусі, таму аналізаваць і рабіць нейкія высновы, асабліва пра сучасныя падручнікі, складзеныя па пэўных метадах, думаў, будзе невырашальна складана. Таму запрасіў быць рэцэнзентам докана факультэта пачатковай адукацыі педуниверсітэта Наталію Ждановіч, якая фактычна з'яўляецца адным з галоўным экспертаў у краіне па пытаннях падрыхтоўкі будучых настаўнікаў пачатковай школы — тых, хто працуе з букварамі. Яна падтрымала мяне і шмат дапамагла, каб гэтая праца пачылася свет. Дапамаглі і іншыя: сотні людзей у розных бібліятэках і музеях свету ў тых ці іншых пытаннях — праца была вельмі складаная, тым не менш нешта атрымалася...

— Ці былі ў працэсе пошукаў заўважныя, выключныя адкрыцці?

— У выніку даследавання ўдалося знайсці асобнікі, якія раней былі невядомыя. Магчыма, наперадзе — яшчэ адкрыцці... Хочацца верыць, што мая праца падштурхне іншых навукоўцаў да знаходак «Буквароў» мінулага часу.

Пошук філасофскага складніка

Да 13 сакавіка вярта паспець паглядзець шэраг цікавых выставак у Рэспубліканскай мастацкай галерэі «Палац мастацтва». Наведвальнікі змогуць азнаёміцца з калекцыяй Саюза мастакоў, якая пачала фарміравацца ў 50-х гадах мінулага стагоддзя, а таксама ацаніць актуальнае мастацтва: графіку і скульптуру. Акрамя гэтага, прадстаўлена экспазіцыя арыгінальнай графікі Сальвадора Далі. Праект будзе працаваць да 3 красавіка. Атрымалася, на адной пляцоўцы сабраны самыя розныя віды і формы выяўленчага мастацтва. Знаёмству з экспазіцыямі, між іншым, вярта ўдзяліць нямала часу.

«Залатая калекцыя Беларускага саюза мастакоў. Да Года гістарычнай памяці»

Выстаўка была створана дзеля таго, каб чарговы раз нагадаць аб тых, хто пакінуў яркавы след у гісторыі беларускага мастацтва: Віталь Цвірко, Май Данцыц, Павел Масленікаў і іншыя. У экспазіцыю ўвайшло 36 твораў разнастайнага жанравага і тэматычнага дыяпазону твораў другой паловы ХХ стагоддзя. Менавіта з пачатку 1950-х гг. пачала збірацца калекцыя Беларускага саюза мастакоў.

— Аўтарамі прадстаўленых работ з'яўляюцца былыя ўдзельнікі Вялікай Айчыннай вайны і прадстаўнікі пасляваеннага пакалення, чыю творчасць немагчыма аддзяліць ад гісторыі нашай краіны, — адзначае Кацярына Пінчук, галоўны захаваўнік калекцыі Беларускага саюза мастакоў.

Адзін з ключавых матываў выстаўкі — любоў да Радзімы. Вясковыя краявіды і гарадскія пейзажы — тое, што дазваляла мастакам абстрагавацца ад жахаў мінулых дзён. Сучасны глядач узіраецца ў пасляваенныя вулчкі (работы «Вуліца Янкі Купалы» (1961) Абрама Кроля, «Лагойск» (1978) Мікалая Назаранкі ці «Гродна» (1972) Леаніда Дударэнка), бачыць залітыя сонцам палі і лясны («Восень» (1980) Алега Даўгяля, «На палях партызанскай славы» (1984) Паўла Масленікава), разглядае ціхія вясковыя краявіды («Пейзаж у жоўтым» (1988) Уладзіміра Мудрогіна, «Прышоў верасень» (дата стварэння не пазначана) Івана Карасёва ці «Над цішынёй» (1976) Пятра Данелі).

Андрэй Вараб'ёў «Удавіх», 2015 г.

Нямногія мастакі-франтавікі засяроджваліся на тэме вайны. Натуральна, гэта было цяжка. Аднак некалькі твораў усё ж перадаюць пачуцці людзей, якія бачаць жыццё ў розных фарбах. Найперш гэта палотны «Маці» (1984) Міхаіла Цурыкава, «Вайной працітая вясна» (1985) Мая Данцыга і «Памяць» (1978) Уладзіміра Міхайлоўскага. У кожным з іх — смутак, туга, ціхмянасць... Крыху асобна ў гэтым уяўным шэрагу стаіць работа «Вяртанне» (дата стварэння не пазначана) Іосіфа

Белановіча. У ёй усё — выкарыстаныя фарбы, колер фону, паставы герояў, ракурс — выклікае пачуцці жалю, скрухі і глыбокай пагоры.

Невялікую частку экспазіцыі займаюць пейзажы і нацюрморты, без якіх складана ўявіць традыцыйны жывапіс мастакоў таго пакалення. У ліку твораў — яркі і жыццесцвярджалны «Чырвоная рабіна» (1973) Валер'яны Жолтак і «Ружы» (1990) Віктара Вярсоцкага.

«Графіка года'2021»

Гэта быў пяты, юбілейны, праект, галоўнай прычына з'яўлення якога — жаданне мастакоў як мага шырэй і ярчэй прадставіць створанае за апошні год. Канцэпцыя выстаўкі — паказаць работы не толькі прафесіяналаў і студэнтаў мастацкіх спецыяльнасцей, але і аматараў. Куратар праекта, намеснік старшыні Беларускага саюза мастакоў Андрэй Басалыга адзначыў, што да ўдзелу было паддзена каля 350 работ (гэта звыш 140 заявак). У выніку адабрана 180 работ больш чым 70 аўтараў: Малюнак, акварэль, лінагравюры, літаграфія,

Лія Ганчарук «Трылет», 2021 г.

новыя магчымасці лічбавых тэхналогій — дыяпазон творчых падыходаў і тэхнічных эксперыментаў у галіне арыгінальнай і друкаванай графікі вельмі шырокі.

Адной з найцікавейшых частак выстаўкі сталі работы Аляксандра Шапо, адметны стыль якога збірае на такіх сумленных выстаўках мноства прыхільнікаў. Лаканічныя і, калі так можна сказаць, нешматслоўныя работы гэтага мастака напоўнены дзіўнай энергетыкай і зольныя адлюстравыць цэлую гаму чалавечых пачуццяў. Літаграфія «Ной» (2016), «Прадчуваючы» (2018), «Хрышчэнне» (2015), «Пацалунак на брудэршафт» (2008), «Адам» (2019) можна з упэўненасцю назваць аднымі з найлепшых у творчасці Аляксандра Шапо. Выдатна, што на выстаўцы глядач побач з графікай мае магчымасць убачыць скульптуру гэтага майстра.

Вярта пазнаёміцца і з мноствам іншых работ такіх непадобных паміж сабой аўтараў, як Кацярына Коўзусь і Яўгенія Цімашэнка, Уладзімір Шапавалаў і Аляксандра Адамовіч, Юлія Мазура і Уладзімір Рынкевіч, Юлія Храмцова-Карпікава і Лія Ганчарук, Алена Андрушчанка і Георгій Скрыпнічэнка, Ігар Гардзіёнак і Віктар Акулаў... Ужо нават па гэтым пераліку відаць, што выстаўка атрымалася вельмі мностваўнай. Творы і знаных майстроў, і пачаткоўцаў выдатна дапаўняюць адзін аднаго, даюць магчымасць параўноўваць і аналізаваць.

«SculptFest. Лаўрэаты»

Тут прадстаўлена 12 аўтараў, якія былі адабраны па выніках Рэспубліканскага фестывалю скульптуры Беларускага саюза мастакоў. Дэманструюцца работы прадстаўнікоў розных мастацкіх напрамкаў —

Паліна Лавецкая «Дыптых-трансформер», 2020 г.

фігуратывага і канцэптывага. Між тым мэтай было фарміраванне дванаціці адасобленых павільёнаў, дзе кожны з аўтараў змог зрабіць тое, што яму цікава. Дзякуючы гэтаму наведвальнікі маюць магчымасць пачуць голас кожнага з мастакоў пасобку, зразумець іх творчае крэда.

— Гэтая выстаўка дапамагае жанчынам у іх самавызначэнні, — лічыць адзін з куратараў, член Беларускага саюза кінамаграфістаў Алена Цагельская. — У экспазіцыі прымаюць удзел 22 мастакі, сярод іх — Зоя Літвінава, Алена Шлегель, Васіль Касцючэнка. Гэты праект цікавы і тым, што ў сусвецце, дзе пануюць сацыяльныя сеткі і кліпавае мысленне, наведвальнікам, каб паглыбіцца ў работу, адчуць яе настрой, трэба будзе зазіраць у вочы жанчын, адлюстраваных на палотнах.

Выстаўка «FEMINA FABULAS» — не проста панарама жаночых характараў у выкананні беларускіх аўтараў, але і разважанне на тэмы, што хваляюць. Гэта і новыя ролі для жанчын у цяперашні час, і магчымасці ўплыву жаночай паловы чалавецтва на свет у будучыні, і ўнутраны стан кожнай асобы. Сярод адметных работ — «Подых ветру» (2019) Зоі Літвінавай, «Белы месяц. Поўня» (2008) Васіля Касцючэнка, «Ева. Кастрычнік» (2021) Уладзіміра Канцадзілава, «Мадонна з Благітных азёр» (2021) Галіны Івановай, «Танец» (2020) Андрэя Клоікы, «Вяртанне» (2021) Рыгора Іванова, «Чырвоная нітка» (2017) Ілоны Касабукі, «Пашчота» (2021) і «Знаходка» (2021) Андрэя Лапіцкага... Амаль усе работы настолькі яркія і прамыя, што ў выніку выстаўка падаецца крыху крыклівай і мудрагелістай.

«Графіка Сальвадора Далі»

У некалькіх залах Палаца мастацтва дэманструюцца арыгіналы друкаванай графікі найвыдатнейшага творцы з прыватных калекцыяў. Экспазіцыю склалі сем серый мастака, створаных у 1956—1975 гадах да такіх твораў, як «Боская камедыя» Дантэ Аліг'еры (графіка 1956—1964 гг.), «Дон Кіхот» Мігеля дэ Сервантэса (1956—1957), «Аліса ў краіне цудаў» Люіса Кэрала (1969), «Трохвугольны капялюш» Пэдра Антонія дэ Аларкона («Трохвуголка», 1958), «Майсей і монатэзізм» Зігмунда Фрэйда (1974), «Сны» Франсіска дэ Кевода (1975). Змешчана ў экспазіцыі і сюіта з 25 каларовых літаграфій пад назвай «Даліянскія коні» (1970—1972) — фантазіі майстра, якія не адносіцца да якога-небудзь твора. Усёго на выстаўцы можна ўбачыць больш за 130 ксілаграфій, афортаў, літаграфій і геліягравюр Сальвадора Далі.

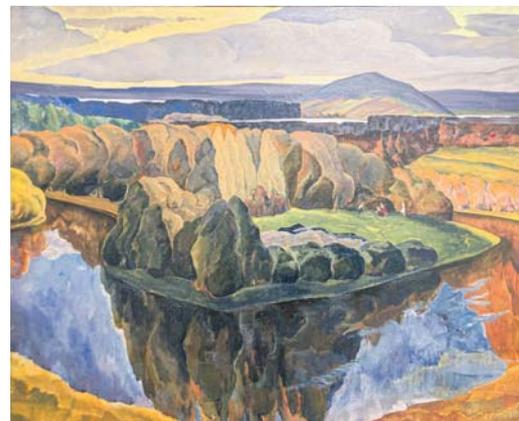
Ілюстрацыі для «Боскай камедыі» прызнаны найлепшымі са створанага мастаком у кніжнай графіцы. За 55 месяцаў

Сярод лаўрэатаў — прадстаўнікі старэйшага пакалення Генадзь Буралкін, Анатоль Арцімовіч, Эдуард Астаф'еў (намінацыя «Традыцыя»), мастакі з яркімі асобнымі праектамі Васіль Васільеў, Канстанцін Селіханав, Андрэй Вараб'ёў (намінацыя «Канцэпцыя»), Вольтар Орсік, Павел Куніцкі, Антон Нічыпарчук (намінацыя «Навацыя»), Уладзімір Паніялеў, Іван Арцімовіч, Аляксандр Шапо (намінацыя «Майстэрства»).

Як адзначае Іван Арцімовіч, член секцыі скульптуры Беларускага саюза мастакоў, куратар выстаўкі і адзін з куратараў фестывалю, прыхільнікаў класічнай школы і самых радыкальных авангардыстаў аднае пошук філасофскага складніка — мастакі даволі рэдка выбіраюць трывяльныя сюжэты, створаныя вобразы алегарычныя, напоўнены глыбокімі перажываннямі. Так, хацелася б выдзеліць сярод іншых даволі буйны павільён Канстанціна Селіханова і творы «Школа філасофіі» (2021) і «Себасцыян» (2019), поўныя падтэкстаў і загадак.

«FEMINA FABULAS»

Назва экспазіцыі жаночых партрэтаў перакладаецца як «жаночыя гісторыі». Куратарамі праекта выступілі Алена Шлегель і Алена Цагельская.

Алег Даўгяля «Восень», 1980 г.

з'явілася 100 акварэляў, якія пасля перавялі на друкаваныя пласціны (3500 спецыяльных драўляных дошак). Вядома, што Сальвадор Далі сам кантраляваў працэс стварэння ксілаграфій. На выстаўцы ў Палацы мастацтваў гэтая серыя прадстаўлена толькі часткова.

Яўгенія ШЫЦЬКА, фота аўтара

Кволя прабліскі ў змроку

У Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў у памяшканнях былога музея па праспекце Незалежнасці, 47 адкрылася эксклюзіўная выстаўка гравюр, выкананых у рэдкай тэхніцы мецца-тынта. Экспазіцыя пад назвай «Свет мецца-тынта» пераважна складаецца з работ, пазычаных з прыватнай калекцыі збіральніка рырэтэжных выданняў Алега Судлянкова. Увазе наведвальнікаў — эстампы з Беларусі, Расіі, Чэхіі, Іспаніі, Кітая і Японіі. Мэта выстаўкі — найбольш поўна прадэманстраваць магчымасці сучаснага мецца-тынта, традыцыйных розных школ тонавай гравюры.

Глыбокі аksamітна-чорны

Мецца-тынта — разнавіднасць класічнай гравюры на метале, заснаваная на тэхналогіі глыбокага друку. Гэта значыць, што чорным кавалкам канчатковага адбітка адпавядаюць больш глыбокія месцы на друкарскай форме (выходным носбіце выявы). Аднак, у адрозненне ад таго ж афорту альбо класічнай разцовай гравюры, тут выяўленчую аснову твора складаюць не кропкі і шпрыхі, а плямы і танальныя пераходы, што родніць

Марына Мароз «Наканаванне», 2021 г.

мецца-тынта з так званымі гравюрамі плямай (акватынта, акватыпія, «мяккі лак» і інш.). Дамагчыся падобнага эфекту надзвычай складана, а ход падрыхтоўкі формы вельмі працаёмкі.

У агульных рысах працэс стварэння работы ў «чорнай манеры» (другая распаўсюджаная назва) выглядае наступным чынам: гравёр пры дапамозе спецыяльнага інструмента (так званай качалкі) апрацоўвае загадзя падрыхтаваную металічную пласціну (найчасцей з медзі як найбольш падатлівага матэрыялу), пасля з дапамогай шабера альбо гладзілкі выгладжвае асобныя ўчасткі паверхні, якія пры друку дадуць белы колер. Затым на пласціну наносіцца чорная фарба і раўнамерна размяркоўваецца па паверхні. Лішкі прыбіраюцца ануай, пасля чаго форма адпраўляецца пад прэс.

На першы погляд, усё проста, але не спытайцеся з высновамі! Выраб адной невялікай гравюры можа займаць некалькі месяцаў складанай ручной працы. Найбольш адказны падрыхтоўчы этап — апрацоўка металічнай пласціны. Робіцца гэта, як ужо згадвалася, пры дапамозе спецыяльнай качалкі — інструмента з дугападобным ніжнім краем, па кантуры якога размешчаны дробныя, амаль непрыйметныя зубцы. Моцна прыскакаючы яе да пласціны вертыкальна ўніз, мастак, крху хістаючы інструмент з боку на бок, вядзе качалку ад аднаго краю пласціны да іншага. Працэдура паўтараецца да таго моманту, пакуль уся паверхня не стане аднолькава зярністай.

Метал, апрацаваны такім чынам, добра ўтрымлівае фарбу і дае дзіўны эфект глыбокага аksamітнага колеру. Зярністасць, шурпагтыя кавалкі пласціны якраз і з'яўляюцца тымі паглыбленнямі (нагадаем, што гаворка цяпер пра тэхніку менавіта глыбокага друку), якія нясуць колер і на адбітку адпавядаюць цёмным участкам. Карпатлівы працэс «пракачвання» друкарскай

формы можа займаць ад двух тыдняў да некалькіх месяцаў, у залежнасці ад абранага матэрыялу і памеру пласціны. Да таго ж гэта патрабуе вялікіх фізічных выдаткаў: тут неабходны моцныя рукі, сіла волі і значны запас цярдлівасці.

«Чыстае» мецца-тынта

Пасля такой апрацоўкі асобным участкам формы, згодна з папярэдне намалёваным эскізам, вяртаецца пры дапамозе шабера натуральная гладкая фактура. З такой паверхні фарба пры нанясенні «спаўзае». Адпаведна, чым больш гладкая паверхня, тым бялейшы ў тым ці іншым месцы будзе адбітак. Ступень прагладжанасці залежыць ад сілы націскання. Маючы гэта на ўвазе, гравёр можа карэкціраваць святлоценныя пераходы і дабівацца такім чынам аб'ёмнасці малюнка. Далей на «пракачаную» і прагладжаную (зразумела, дзе гэта трэба) металічную «дошку» раўнамерна наносіцца чорная афортна фарба.

Пасля прыбірання лішкаў фарбы пласціна памяшчаецца на афортны станок і накрываецца прамочанай афортнай жа паперай. Яна праганяецца паміж двума валамі і ў выніку ператвараецца ў лостраны адбітак — гатовы эстамп. Такіх з адной формы можна «выцягнуць» у сярэднім ад 30 да 50 экзэмпляраў (колькасць залежыць зноў жа ад уласцівасцей абранага матэрыялу). Асобныя нястомныя аўтары не спыняюцца нават на гэтым моманце і працягваюць працаваць ужо з адбіткам. Тут ніякіх абмежаванняў, акрамя хіба што фантазіі. Адно размаляюць штампы акварэллю, іншыя дадаюць пазалоты...

Як відаць, працэс стварэння гравюры мецца-тынта шматаспектны і надзвычай працаёмкі. Таму зусім не дзіўна, што «чорная манера» сустракаецца нячаста і фактычна стала мастацтвам выключна для знаўцаў. Аднак усё сказанае вышэй датычыцца, так бы мовіць, «чыстага» мецца-тынта. На справе ж гравюры найчасцей ствараюцца ў змяшанай тэхніцы, з выкарыстаннем розных тэхналогій апрацоўкі друкарскай асновы. Напрыклад, у межах адной работы лёгка могуць спалучацца мецца-тынта, афорт і тэхніка сухой іголки (C7, C3, C4) альбо мецца-тынта і, скажам, рэзерваж (C7, C8). Падобных твораў на актуальнай выстаўцы ў памяшканнях НЦСМ прадэстаўлена шмат...

Эфект нерукатворнасці

Загадкавыя сімвалы C7, C3 і падобныя (яны суправаджаюць амаль кожную работу ў экспазіцыі) ёсць нішто іншае, як умоўныя адзнакі розных графічных тэхнік, прынятыя ў асяроддзі калекцыянераў і прадаўцоў мастацтва для большай зручнасці. Даведацца пра гэта (і не толькі) можна непасрэдна ад арганізатараў, наведваючы мерапрыемства ў Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў. Штогодзень, пачынаючы з 3 сакавіка, мастак-гравёр Віктар Саўчанка, адзін з куратараў выстаўкі «Свет мецца-тынта» і па сумяшчальніцтве аўтар, чые эстампы таксама сёння экспануюцца, праводзіць экскурсіі для ўсіх цікаўных.

Работы самога Віктара Саўчанкі ўяўляюць сабой, што называецца, «чыстую» мецца-тынта. Аўтар прызнаецца, што ў тэхніцы працуе нячаста, а гравюры для сёлётай экспазіцыі створаны яшчэ ў 1990-я. Як бы там ні было, прапанаваны ім два цыклы канцэптуальных дробнафарматных работ («Маскі» і «Лікі»), бяспрэчна,

Работа Анастасіі Рыбакавай, 2018 г.

Марына Мароз «У снах», 2021 г.

адны з самых цікавых сярод прадстаўленых на выстаўцы. Асабліва ўражвае апошняя серыя, складзеная з партрэтаў вядомых гістарычных асоб, выкананых на манер абразоў: ад Еўфрасіні Полацкай да Феафана Грэка. Ікананісец, вядома, апынуўся ў гэтым спісе невыпадкова: увесь цыкл можна ўспрыняць і як прысвячэнне магнахромнаму «скорапісу» яго фрэсак.

За кошт выяўленчай спецыфікі мецца-тынта з яго мяккімі танальнымі пераходамі і надзвычайнай глыбінёю чорнага колеру ў мастака атрымалася дабіцца асаблівага эфекту нерукатворнасці выяў. Лікі, нібыта пудадзейныя абразы, праступаюць з чарнага фону. Наймаціцейшая работа ў серыі, якая добра ілюструе азначаны эфект, носіць простую тэхнічную назву *image* (выява) і змяшчае невыразна акрэслены твар жанчыны з рэнесанснымі абрысамі і ўсмешкай нахшталт той, што мела вядома фларэнтыйка з мінулага.

Магчымасці тэхнікі

Найчасцей, па прычыне складанасці мастачкі дадаткова нібыта абрамялюцца якім-небудзь аб'ектам акруглай формы. На майстарскім, вельмі дэталізаваным эстампе пад назвай «Наканаванне» гэтую ролю, напрыклад, выконвае цярыны вянчок. Ён тут адначасова і рамка, і німб, і «наканаванне» для нованароджанага Хрыста, і бясконцасць... Увогуле, моцная атрымалася работа. Прадуманая да дробязей, яна, кажучы без прыкрас, адразу чапляе. Выбудоўваючы кампазіцыю адносна кропкі перасячэння дыяметраў, Марына Мароз шукае натхнення ў падобных «закручаных» прыродных формах (бутоны, ракавінкі). Па-майстарску выпісаная драпіроўка ўзмацняе эфект.

Нярэдка круглыя адбіткі беларускай мастачкі дадаткова нібыта абрамялюцца якім-небудзь аб'ектам акруглай формы. На майстарскім, вельмі дэталізаваным эстампе пад назвай «Наканаванне» гэтую ролю, напрыклад, выконвае цярыны вянчок. Ён тут адначасова і рамка, і німб, і «наканаванне» для нованароджанага Хрыста, і бясконцасць... Увогуле, моцная атрымалася работа. Прадуманая да дробязей, яна, кажучы без прыкрас, адразу чапляе. Выбудоўваючы кампазіцыю адносна кропкі перасячэння дыяметраў, Марына Мароз шукае натхнення ў падобных «закручаных» прыродных формах (бутоны, ракавінкі). Па-майстарску выпісаная драпіроўка ўзмацняе эфект.

Апроч гэтых, у экспазіцыі «Свет мецца-тынта» прадстаўлены і многія іншыя творы. Большай часткаю тут экслібрсы, аддрукаваныя па заказе таго ці іншага калекцыянера. На выстаўцы знайшлося месца і для кубічных эксперыментаў чэшскага аўтара Іржы Бразды, і для сюррэалістычных наюрморту расіяніна Канстанціна Чмуціна, і для футурыстычных «плакатаў» нашага земляка Рамана Сустава, і нават для практыкаванняў японца Такэшы Катэры ў фотарэалізме. Ёсць сярод удзельнікаў і сапраўдныя зоркі сучаснага мецца-тынта: расіянін Юрый Баравіцкі з фірменнымі макабрычнымі карцінкамі і ў асобнай зале японец Кацуноры Хаманасі, прадаўжальнік мастацтва японскіх скруткаў.

Іншымі словамі, абавязкова наведайце выстаўку «Свет мецца-тынта» ў Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў, пакуль яшчэ ёсць такая магчымасць. Экспазіцыя працуе да 27 сакавіка.

Мікіта ШЧАРБАКОЎ

Дастойныя наступнікі ды іх настаўнікі

У Гродзенскім абласным драматычным тэатры працягваецца паказ пастаноўкі «Свае людзі — злічымся!» па аднайменнай п'есе Аляксандра Астроўскага. Не самая папулярная камедыя аўтара, аднак сюжэт знаёмы: дачка на выданні, зайздроснае чужое багацце, людзі, гатовыя нажыцца на горы блізкага... Галоўныя героі — Самсон Сільч Балшоў, купец; Аграфена Кандрэцьеўна, яго жонка; Алімпіяда Самсонаўна (Ліпачка), іх дачка; Лазар Елізарыч Падхалюзін, прыказчык; Усцінню Навумаўна, сваяцця; Сысой Псоіч Рыспалажэнскі, страпчы. Чаму гэтыя героі цікавыя і папярэднікам, і сучаснікам? Чаму засталіся актуальнымі? Паспрабуем разабрацца на прыкладзе спектакля рэжысёра-пастапоўшчыка Аляксандра Калагрыва, які сыграў аднаго з галоўных персанажаў.

Крыху гісторыі

Вядома, што першае публічнае чытанне п'есы «Свае людзі — злічымся!» адбылося ў 1849 годзе ў доме гісторыка, пісьменніка і выдаўца Міхаіла Пагодзіна, дзе сярод прысутных быў Мікалай Гоголь. Пасля публікацыі ў часопісе «Москвитинин» у 1850 годзе п'еса мела велізарны поспех у чытачоў. Знакамітыя рускія пісьменнікі таксама адрэагавалі на публікацыю, сярод іх — Іван Ганчароў і Леў Талстой. Аднак п'еса атрымала адмоўны водгук цэнзара Міхаіла Гедэонава, які назваў твор «крыўдным для рускага купецтва». Пастаноўка была забаронена па ўказанні Мікалая I з рэзалюцыяй: «... дарма друкавана, іграць жа забараніць...»

падпарадкоўвацца не будуць. Ліпачка згаджаецца.

Пасля вяселля Алімпіяда Самсонаўна задаволеная сваім жыццём: у яе шмат новых сукенак і раскошны дом. Прыходзіць Балшоў, якога часова выпусцілі з турмы — «пазыковай ямы». Ён плача і моліць зяця і дачку выплаціць даўгі па дваццаць пяць капеек за рубель, інакш улады могуць адправіць яго ў Сібір. Падхалюзін адмаўляецца, спасылляючыся на недахоп грошай. Ліпачка кажа, што яна і муж таксама хочуць пажыць уволю. Падхалюзін робіць выгляд, што забывае пра свае абяцанні Усцінню Навумаўне і Рыспалажэнскаму.

Між тым у тэатральнай канцоўцы не вельмі выразна паказаны адзін з ключавых момантаў кніжнага фінала. Так, у арыгінале

прадметы і маляўнічыя матэрыялы, але са змяненнем сюжэта на сцэне знікае святло, яна становіцца змрочнай і чорнай. Разам з дэкарацыямі мяняюцца касцюмы герояў: такім чынам падкрэсліваецца трансфармацыя іх асобы, калі з-за пэўных сітуацый пачынаюць праўляцца схаваныя рысы характару. Ды пералом персанажаў пазначаны і ў танцы.

Пастаноўка атрымалася цалкам традыцыйнай, аднак выбар смелых і яркіх касцюмаў, дэкарацыі і музыкі розных стыляў, вельмі рэзкай і гучнай, стварае паўнаватрасны кантраст. Да таго ж твор насычаны мноствам камічных сітуацый. Напрыклад, Ліпачка выхваляецца сваімі вытанчанымі манерамі пры іх абсалютнай адсутнасці, сваха на працягу адной размовы некалькі разоў мяняе ўласнае меркаванне, а страпчы ў важных эпізодах гутаркі просіць вышці.

Натуральны фінал

Купецтва з'яўлялася своеасаблівым светам, дзе выпрацаваліся свае парадкі і звычкі, адмысловыя тыпы і ўмовы існавання. Свет гэты, сапраўды цёмны, раптоўна паўстаў у кнізе і на сцэне перад публікай ва ўсёй сваёй страшнай адметнасці.

Адной з асноўных тэм пастаноўкі з'яўляецца самадурства. Вядома, што гісторыя жыцця большасці самадураў аднолькавая: з дзяцінства цяжка праца, пабоі і здзекі з боку тых, хто старэйшы і ўладарны, а адсюль упартая мара нажыцца якім заўгодна шляхам і самому стаць тым, хто можа здэкавацца і самадурствам іншымі. Калі гэтая запаветная мара здзяйсняецца, калі самадур становіцца на чале ўласнай справы і сям'і, тады надыходзіць час атрымаць асалоду ад сваёй улады. Такім чынам, самадурства з'яўляецца натуральным наступствам. Нават на прыкладзе п'есы прасочваюцца своеасаблівыя ідэалы, якія зводзяцца да дасягнення магчымасці быць не ахвярай дэспатызму, але самому стаць дэспатам, цярдце не ад чужога гвалту, але самому гвалтаваць волю іншых.

зьяць усё ж спрабуе дапамагчы Самсону Сільчу. У пастаноўцы ж Лазар Елізарыч нібыта выказвае заклапочанасць, і толькі.

Камедыя і трагедыя

Камедыя адлюстроўвае адвечныя праблемы, знаёмыя кожнаму: адносіны бацькоў і дзяцей, успрыманне маральных і сямейных каштоўнасцей. Сюжэт не страціў актуальнасці. Але тое, над чым мысляцца амаль два стагоддзі таму, сёння выглядае трагічна — усё ж у п'есе ёсць рысы і гэтага жанру. Так, камедыя, дзе, вядома, ёсць месца для ўсмешак і смеху, ператвараецца ў страшную гісторыю. У пачатку спектакля, каб стварыць хатнюю абстаноўку, для дэкарыравання выкарыстоўваюцца самаробныя, рукатворныя

Такі галоўныя героі Балшоў (у вядомым выкананні заслужанага артыста Рэспублікі Беларусь Аляксандра Шаўкаплясава): цвярозы ён панура маўчыць, і ўся хата замірае; калі ж ён п'яны, жытло напавунаецца крыкамі купца, плачам жонкі ці дачкі. З самадурства аб'яўляе ён сябе банкрутам і не плаціць крэдыторам, з самадурства ж здзекуецца і з жонкі, і з дачкі, якую выдае замуж, не спытаўшыся згодзі. Дарэчы, жонка атрымліваецца цалкам абязлічанай: пра яе мала што вядома, аднак усё зразумела. Гэта цёмная і жорсткая жанчына, якая бязмерна любіць дачку і ўсяляк ёй дапамагае. У канцы яна страціла ўсё і апынулася ў залежнасці ад Падхалюзіна і Алімпіяды.

Аганьбаваны і збыдзены, Балшоў на старасці гадоў прыходзіць да думкі аб тым, што за грошы ён прадаваў сваё сумленне і ў гэтым граху правёў жыццё: аднак раскаянне не вельмі каштоўнае, бо выклікаецца толькі матэрыяльным бедствам, якое Балшоў даўлося выправаца. Аднак цяпер ролю самадура выконвае Лазар Елізарыч Падхалюзін, дастойны наступнік, які будзе на ганьбе і бядзе старога свой дабрабыт.

Дачка Балшова, Ліпачка, таксама аб'явае да гора бацькі; выхаваная ў прасякнутай эгаізмам і самадурствам атмасферы, яна ў сваёй аб'явавадзі і чэрстваці з'яўляецца годнай дачкой бацькі. Ліпачка вырасла нячулай дзяўчынай, якая марыць жыць «па-адукаванаму», аднак становіцца смешнай у сваёй найўнай прэтэнзіі здавацца «адукаванай».

Свае людзі

У аснове п'есы — канфлікт загання чалавека з грамадствам. Асабліваць дадзенага супрацьстаяння з'яўляецца яго маральная шэраць і неадназначнасць, бо немагчыма дакладна вызначыць станочных і адмоўных герояў, яны маюць як добрыя якасці, так і недахопы.

У камедыі «Свае людзі — злічымся!» ідзе вайна ўсіх супраць усіх. Даследчыкі даўно адзначалі, што традыцыйны для літаратуры XIX стагоддзя канфлікт «бацькоў» і «дзяцей» набывае асаблівы размах: аўтар малое пошлае купецкае асяроддзе. Цікава, што ніводны з герояў твора не выклікае спагады. Аднак нельга выключыць, што пакаленне «бацькоў» у асобе Самсона Сільча можа выклікаць больш сімпатыі, чым «дзеці». Балшоў гатовы на махінацыі ў тым ліку дзеля будучыні сваёй дачкі і шчыра верыць, што з боку Ліпачкі і яе жаніха не можа быць падману, бо яны «свае людзі». Таму калі ў Балшоў яшчэ жыве найўная вера ў людзей, то для былога прыказчыка няма нічога святога. Ён з лёгкасцю разбурае апошнюю маральную апору — сямейную крэпасць. Вучыць перацягнуць сваёго настаўніка, і справядлівасць перамагае, толькі якая яна, гэтая справядлівасць?

Яўгенія ШЫЦЬКА

Фота з сайта grodnonews.by

Падманшчык будзе падмануты

Драматург абраў сюжэт, у аснову якога пакладзены распаўсюджаны ў той час выпадак махлярства сярод купцоў. Так, багаты купец Самсон Сільч Балшоў ладзіць са страпчым Сысоем Псоічам Рыспалажэнскім фіктыўнае банкруцтва, каб не аддаваць цалкам доўг па крэдыце. Яго дачка Ліпачка хоча любым спосабам выйсці замуж за двараніна. Галоўны прыказчык Балшова Лазар Падхалюзін, баючыся за сваю будучыню, вырашае пайсці на падман. Ён падкупляе сваху Усцінню Навумаўну, каб яна разладзіла справу з невядомым жаніхам. Страпчаму ён прапануе таксама найлепшы варыянт.

Падхалюзін прыкідваецца перад Балшовым, што закаханы ў Ліпачку. Тут Балшоў вырашае выдаць дачку за яго і перапісаць усю маёмасць на будучага зяця, каб той карміў яго з жонкай і заплаціў крэдыторам па 25 капеек за рубель доўгу, а калі будзе магчымасць, то наогул па 5—10 капеек. Балшоў аб'яўляе сям'і пра заручыны Падхалюзіна і дачкі. Ліпачка не жадае выходзіць за брыдкага прыказчыка, але той спакушае яе перспектывамі будучага жыцця з грашымі Балшова і абяцае, што бацькам яны

Пра яе магла ведаць Этэль Войніч

Усё ж на дзіва праўдзівы гэты вядомы біблейскі выраз: невядомы шляхі Гасподнія. Сапраўды, у жыцці існуе нейкая непрадкальнасць. Нам немагчыма загадзя прадугледзець усе павароты лёсу. Аднаму Усявышньому гэта вядома, а становіцца яно рэальнасцю дзякуючы яго промыслу. У выніку і адбываецца тое, што, здавалася б, ні ў якім выпадку немагчыма. У пэўнай ступені пра гэта сведчыць і лёс Марыі Багушэвіч. Некаторыя даследчыкі жыцця і творчасці Францішка Багушэвіча меркавалі, што яны — сваякі. Хай сабе і далёкія. Ды, уважліва прагледзеўшы яго перапіску, памянлі сваю думку. Францішак Казіміравіч у адным з лістоў свайму сябру польскаму лінгвісту, этнографу, фалькларысту, музыказнаўцу Яну Карловічу адмаўляў гэта.

Аднак цікавы момант у жыцці Марыі Багушэвіч усё ж прысутнічае. Наколькі гэта неверагодна, але пра яе магла ведаць аўтар знакамітай трылогіі «Авадзень» англійскага пісьменніка Этэль Войніч. Хто толькі не захапляўся галоўным героем гэтага твора рэвалюцыянерам Артурам Бертанам, змагаром за свабоду і незалежнасць італьянскага народа! А, раскажваючы пра яго, бадай, карысталася і ўспамінамі свайго мужа, хоць ніколі і не прызнавалася. Ад нараджэння яна была Этэль Ліліян Буль. Войніч стала пасля таго, як выйшла замуж.

Міхал Войніч удзельнічаў у барацьбе варшаўскага пралетарыату. Вёў рэвалюцыйную работу ў Расіі, Польшчы, на Беларусі і ў Украіне. У красавіку 1885 года быў высланы ва Усходнюю Сібір. Але з дапамогай нарадавольцаў праз пяць гадоў уцёк. Трапіў у Лондан, дзе і пазнаёміўся з Этэль Ліліян Буль. Мужам і жонкай яны сталі ў 1892 годзе.

Не мог не раскажваць ёй пра сваю рэвалюцыйную барацьбу. Успамінаў і Марыю Багушэвіч, з якой уваходзіў у партыю «Пралетарыят». Марыя была яго равесніцай. Іх шляхі разыйшліся, калі ім было толькі па дваццаць гадоў. Яе выгнанніцкая дарога пачалася праз два гады пасля яго высылкі. Пра далейшы лёс сваёй папчэніцы наўрад ці ведаў. У тым жа 1887 годзе, калі яна адправілася ў ссылку, яе жыццё трагічна завяршылася. Толькі і таго, што ведаў, дастаткова было, каб яна назаўсёды засталася ў памяці.

Роднасны сувязі з Францішкам Багушэвічам яе не звязвалі, але ганарылася, што ў яе коле быў іншы знакамты чалавек. Згадваючы раніея маленства, успамінала невялічкі драўляны домік каля самай рэчкі Цапра. Бацькоўскі фальварак называўся Цапэрка. Сёння гэта аднайменная вёска ў Клецкім раёне. Нарадзілася 4 студзеня 1865 года. Сёй-той з мясцовых сялян, праўда, гэтае паселішча называў інакш — Цяперка. Пра гэта Марыі пазней казаў бацька. Вяскоўцы ў гэтую назву ўкладалі свой сэнс: «Цяперсе пайшоў, дагэтуль няма».

Яе продкі па бацьку паходзілі са старажытнага татарскага роду. Станіслаў Багушэвіч некалі быў паслом сейма ад Мінскага ваяводства. А прабабка Марыі па маці даводзілася роднай сястрой Тадэвушу Касцюшку. У доме любілі раскажваць пра паўстанне пад яго кіраўніцтвам. Успаміналі і нядаўняе на чале з Кастусём Каліноўскім. Аднак пра яго гаварылі асцярожней. Бацьку Марыі Уладзіміру Багушэвічу было чаго баяцца. Ён са сваім слугой удзельнічаў у ім. Толькі па шчаслівай выпадковасці за гэта не быў пакараны ўладамі.

Справы ў сям'і ладзіліся. Бацькі выкупілі маёнтка, які арандавалі ў Радзівілаў. Пасля сабралі грошай, каб перабрацца ў Варшаву. Марыя спачатку вучылася ў школе, потым — у жаночым пансіёне. Не менш важныя ўрокі атрымлівала дома, калі да іх завіталі нарадавольцы. Неабякавым да гэтых размоў быў і бацька Марыі. Яму таксама было цікава паслухаць. Марыя ж знайшла людзей не толькі блізкіх поглядамі.

Імпанавала, што асобныя з іх, як Міхал Войніч, яе аднагодкі. Людвиг Варынскі, праўда, быў на адзінаццаць гадоў старэйшы. Ды розніца ва ўзросце забывалася, калі ажыўлена абмяркоўвалі становішча ў Расіі. Варынскі даводзіў, што трэба шукаць саюзнікаў сярод пралетарыату. Пагаворваў і аб неабходнасці стварэння рабочай партыі. Яго намаганні не прайшлі марна. У 1882 годзе з'явілася першая палітычная партыя польскага рабочага класа «Пралетарыят». У далейшым склад яе неаднойчы мяняўся. Гэтая, першая, увайшла ў гісторыю як «Пралетарыят Вялікі».

Марыя спачатку працавала ў Таварыстве Чырвонага Крыжа, што было дапаможнай арганізацыяй «Пралетарыату». Праз два гады ўступіла ў партыю. Адначасова ўзначаліла гэтае таварыства. «Пралетарыят» хутка набываў вядомасць. У 1883 годзе ў яго ўвайшла Польска-літоўская партыя. Далучыліся і польскія сацыялістычныя гурткі ў Варшаве, Маскве, Вільні, Кіеве. Пачалі выдаваць сваю газету, таксама «Пралетарыят».

Знаходзіла час Марыя Багушэвіч і для вучобы ў жаночым пансіёне. Аднак хутка з ім развіталася. Памёр бацька, як старэйшай давалася клапаціцца пра брата і сястру. Каб зарабіць грошай, давала прыватныя ўрокі, але партыйную работу не кінула. Збірала сродкі для хворых вязняў. Распаўсюджвала лістоўкі і пракламацыі, арганізоўвала маёўкі, на якіх развучвала з рабочымі «Варшавянку», «Марсельезу». Не здагавдалася, што неўзабаве сама стане на чале партыі.

Адбылося гэта пасля таго, як кіраўніцтва «Пралетарыату» разам з Варатынскім апынулася за кратамі. Тыя ж, хто застаўся на волі, расчараваліся ў барацьбе. Патрэбен быў чалавек, які змог бы згуртаваць партыйцаў. Ім і стала Марыя Багушэвіч, узначаліўшы Цэнтральны камітэт «Пралетарыату». Для канспірацыі ўзяла сабе партыйны псеўданім Рэгіна. Былі ў яе і іншыя падпольныя імёны: Ванда, Вянеда... Ды тым, хто ведаў яе, асабліва падабалася гэтае. Рэгіна з латыні перакладаецца як царыца. Ёсць варыянт і каралева. Яна і стала каралевай «Пралетарыату».

Для таго каб напярэць сваё фінансаванне становішча, падпольшчыкі аднойчы знайшлі нечаканае выйсце. Якраз рыхтавалася першае выданне «Капіталу» Карла Маркса ў перакладзе на польскую мову. А з грашмыма нывыкрутка. Хтосьці з прапанаваў правесці баль з платным уваходам. Ды яшчэ з буфетам, таксама платным. Асноўная ўвага на гэтых урачыстасцях адводзілася Марыі Багушэвіч і Міхалу Манцэвічу. Яны, каб менш кідацца ў вочы, спецыяльна заключылі фіктыўны шлюб.

Плаўна кружыліся ў вальсе партыі. Спакойныя, але разам з тым не пазабаваліся ўзірасці, валсы змяніліся ўрачыстымі, нейкімі незямнымі паланэзамі. За імі «ішлі» полькі. На дзіва заліхвацкія, яны настолькі захаплялі сваёй вірлівасцю, што хацелася танцаваць і таццаваць. Здавалася, што баль ніколі не спыніцца. Безупынку працягваўся ўжо не адну гадзіну.

Столняя Марыя прыхілілася да сцяны. Як толькі падышоў Манцэвіч, ціха сказала яму:

— Проста чужоўна.

— Чужоўна твой кавалер танцаваў? — пажартаваў ён.

— «Капітал» папаўняе наш капітал, — яшчэ цішыя сказала, усміхнуўшыся.

Па-ранейшаму шмат рабіла для выдання газеты «Пралетарыят». Наладзіла работу друкарні, працавалі сталярная, пераплётная, швейная і іншыя майстэрні. Прыбытак ад работы іх таксама ішоў на патрэбы партыі. Наладзіла сувязь з арганізацыямі Вільні, Беластока, Гародні. Выязджала ў Лодзь і іншыя польскія гарады. Пабывала і ў Мінску, але па асабістай справе.

На сухоты хварэла родная цётка. Пра сябе не думала, таму і не ўберагалася. Пасля вяртання ў Варшаву ўрачы і ў яе знайшлі сухоты. Настойвалі на лячэнні, ды не да гэтага было. Да рэвалюцыйнай дзейнасці далучыла роднага брата Івана. Ён друкаваў і распаўсюджваў адозвы і пракламацыі. Стаў сувязным з арганізацыямі Вільні і Гародні.

Вясну 1885 года кіраўніцтва «Пралетарыату» вырашыла адзначыць масавым выступленнем супраць царызму. 2 сакавіка на Замкавай плошчы ў Варшаве прайшла першая польская рабочая дэманстрацыя. Рэвалюцыянеры не здагавдаліся, што сярод іх ёсць правакатар — нехта Пінскі.

У верасні 1885 года на кватэры ў Марыі адбыўся вобыск. Знайшлі рукапіс артыкула «Адносна дагавору аб сумесных дзеяннях польскіх і рускіх рэвалюцыянераў, аб павышэнні ўплыву партыі на Беларусь і Літву». Яе, а таксама яшчэ 54 партыйцаў, адправілі за кратамі. Усіх размясцілі ў сумна вядомым дзясятым павільёне Варшаўскай цытадэлі, дзе зняволеных трымалі ў кайданах. Шмат хто, не вытрымаўшы катавання, здэкаў, зламаўся. А Марыя Багушэвіч выстаяла. Ні нечалавечыя катаванні, ні знаходжанне ў карцары не паставілі яе на калені. Не здалася і апынуўшыся ў камеры-адзіночцы. У вільготных казематах абавстрылася сухоты.

Прыгавор «пралетарыянам» аб'явілі 12 мая 1887 года. Марыю Багушэвіч адправілі ў ссылку ва Усходнюю Сібір. Такі лёс быў наканаваны яе брату Івану, Манцэвічу і іншым.

У Брэсце дазволілі развітацца з блізкімі. Разумела: ростань назаўсёды. Адчуваў сябе блага. Але знешне заставалася спакойнай, жартавала. Ды і Міхал пастаянна падбадзёрваў:

— Ты ж каралева! То каралевай і заставайся.

Падахвоціў запісваць пражытае і перажытае. Спачатку, пацуючы такую прапанову, успыкнула:

— Хаваць мяне сабраўся?!

Міхал Манцэвіч сумеўся:

— Як ты магла такое паду-

маць...

— Прабач, Міхале, прабач, — слёзы засцілі ёй вочы. — Прабач за рэзкасць, прабач, я ж такая хворая.

Аднак да парады запісваць тое, што запомнілася, прыслухалася. Калі спынілася на чарговы пастой і знаходзілася вольная хвіліна, сёе-тое занатоўвала на невялікіх лістках паперы. Міхал пастаянна падбадзёрваў добрым словам. Прасіў пачаць з маленства.

Марыя ўжо ледзь стаяла на нагах. Начальства здагавдалася, што яна не жылец. Адчуваў гэта і Манцэвіч. Асабліва пасля таго, калі ўжо не магла падняцца з ложка. На руках выносіў з душнага памішанні. На свежым паветры ёй крыху лепшала. Але ніякіх спадзяванняў, што выжыве, і ў самой не было. Падманваў жа сябе мройным спадзяваннем не збіралася. Што стала на шлях рэвалюцыйнай барацьбы, не шкадавала. Гэта засведчыла і ў запісе, які зрабіла яшчэ па дарозе ў Краснаярск: «Агульныя прычыны сацыялістаў былі мне добра вядомы, а іх памкненні я горача любіла з маленства».

Пра Марыю Багушэвіч і Міхала Манцэвіча даведзіліся ў горадзе. Да ссыльных, пасяленцаў Краснаярск даўно прывык. Аднак гараджане дагэтуль не чулі, не бачылі, каб так спагадліва ставіўся рэвалюцыянер да сваёй папчэніцы на барацьбе.

Калі Марыі не стала, нехта прыслаў дарогую туну. У час пахавання яна літаральна патанула ў кветках. Міхал, не саромеючыся, плакаў як дзіця. Плакалі і невядомыя яму людзі, у чых сэрцах не згасла спагада. Засталося месца чалавечнасці. Праяўленне ж чалавечнасці — гэта і памяць пра тых, каго ўжо няма з намі. Таму Манцэвіч і быў перакананы ў неабходнасці зберажэння занатаванага Марыяй ў дарозе.

Спісанага роўным, дробным почыркам засталася няшмат. Усяго дванаццаць асобных карткаў. На некаторых алоўкам засведчана перажытае. На іншых — чарнілам. Забіраўшы няхитрыя рэчы, што засталіся пасля яе смерці, схаваў іх у кішэні. Інакш бы і гэта прапала. Затрымацца ў Краснаярску яму не дазволілі.

Адбываць ссылку адправілі ў сяло Тунка Забайкальскай вобласці. Зарабіў і дадатковае пакаранне, за якое трапіў у Іркуцкую турму. Пашанцавала, што запісы Марыі ў яго ўсё ж не забралі. Старанна пераплечыла, цяпер яны захоўваюцца ў рукапісным адзеле Варшаўскай публічнай бібліятэкі.

Янка ЗЯНЕВІЧ

Марыя Багушэвіч.

Простыя рэчы

Натхненне не мае раскладу

Кожны чалавек ад нараджэння надзелены пэўным талентам. Галоўная задача — адшукаць яго. Да тых, хто знайшоў сваё прызначэнне, можна аднесці і Марыну Сцефановіч, якая працуе ў Кямелішкаўскім філіяле адзела рамёстваў і народнай творчасці Астравецкага цэнтру культуры і народнай творчасці.

— Марына, з чаго пачалося ваша захапленне?

— З дзяцінства мне вельмі падабалася працаваць з дрэвам. Падчас навучання ў школе я наведвала гурток «Разьба па дрэве». Кожную вольную хвіліну прысвячала любімай справе.

— Дзе атрымалі прафесійную адукацыю?

— У свой час скончыла Мірскі дзяржаўны мастацкі прафесійна-тэхнічны каледж па спецыяльнасці «Мастак роспісу па дрэве». Навучанне дало штуршок да развіцця, дапамагло асвоіць новыя тэхнікі і прыёмы. З радасцю прыгадваю гэтую жыццёвую старонку.

— Колькі ў вас працоўнага стажу?

— На працу ўладкавалася ў 2009 годзе, аднак у хуткім часе пайшла ў дэкрэтны адпачынак, які зацягнуўся аж на 10 гадоў (смяецца).

— У адпачынку займаліся любімай справай?

Марына Сцефановіч.

— Безумоўна. Сям'я, побыт, дзеці — усё гэта патрабуе часу. Аднак доўгімі зымовымі вечарамі я працавала з дрэвам, шукала новыя ідэі ў інтэрнэце, імкнулася іх уласобіць. Без развіцця чалавек гіне, губляе навукі. Таму любімую справу ніколі не кідала.

ўсё неабходнае. Справа пайшла хутка. У выніку атрымалася дызайнерская рэч у адзіным экзамплары.

— Чым яшчэ цікавіцеся?

— Саломалляцтвам. Часам з дзеткамі, якія наведваюць гурток «Вяселья пэндзлікі», майструем з гафрыраванай паперы.

Калекцыя Святані Таронскай.

— Як ставяцца да такога занятку вашы дзеці?

— Цалкам падтрымліваюць. Ім падабаецца гэтая справа. Яны і самі далучаюцца, дапамагаюць. Роспіс супакойвае, дае душэўную раўнавагу.

— Марына, вы яшчэ займаецеся батыкам...

— Батык — роспіс па тканіне. Адмысловым саставам наносіцца контур малюнка, усярэдзіне якога тканіна расфарбоўваецца ў розныя колеры. З батыкам я пазнаёмілася і захапілася яшчэ ў каледжы. Праца вельмі цікавая. Адночы вырашыла крыху дадаць колеру любімай футболцы. Купіла

Ім гэта вельмі падабаецца. Таксама праводжу пакрокавыя майстар-класы па афармленні.

— Ці здараюцца творчыя крызісы?

— Натхненне не мае раскладу. Часам усё гарыць у руках, шмат ідэй, планаў. Іншы раз атрымліваецца значна горш. У такім выпадку я адкладаю працу, праводжу час з сям'ёй, займаюся хатнімі справамі, зараджаюся на творчую працу. Пасля вяртаюся да справы, і ўсё ідзе значна лепш.

Вольга ЗАЯНЧОЎСКАЯ, фота аўтара

зваротная сувязь

Сэрцы, адкрытыя прыгожаму

У нядзелю і чацвер увазе слухачоў канала «Культура» Беларускага радыё — праект пісьменніка Навума Гальперовіча «Развагі пра літаратуру». У рамках блока ранішніх праграм «У рытме дня» выходзяць праекты «Адным штрыхом» з вершамі і мініяцюрамі беларускіх аўтараў, а таксама «Ранішні серыял» са старонкамі твора Людмілы Рублеўскай «Сэрца мармурова анёла».

Праграма «Літаратурная анталогія» прапануе працяг рамана Фёдора Дастаеўскага «Злачынства і пакаранне». У «Радзіёбібліятэцы» гучаць старонкі эпічнай паэмы Адама Міцкевіча «Пан Тадэвуш». У праекце «Літаратурныя гісторыі» ў вачэрнім эфіры выхадных слухачоў чакаюць апавяданні. Для аматараў паэзіі праграма «Прачудным радком» гэтым разам прадстаўляе вершы Віктара Шымука.

Змест перадачы «Радзіётэатр плюс» у суботу і нядзелю складуць часткі радыёспектакля «Спартак»

пагодле гістарычнага рамана Рафаэла Джаваньелі.

Юным прыхільнікам мастацкага вясчання канал «Культура» прапануе ў суботу і нядзелю «Дзіцячы радыётэатр» з радыёпастаноўкамі з фондаў. У межах праекта «Дасціпныя. Нястомныя. Кемлівыя» — чытанне твора Іны Фраловой «Калі адцівіце ядловец». Штоўечар у 21.00 — «Вячэрняя казка» для маленькіх.

Публіцыстычны суботні праект «Кнігарня» пазнаёміць з літаратурнымі падзеямі і навінкамі беларускіх выдавецтваў, а таксама са зместам свежага нумара штотыднёвіка «ЛіМ».

У нядзелю і сераду ў радыёверсіі тэлеперадачы Навума Гальперовіча «Суразмоўцы» гэтым разам гутарка з паэтэсай, драматургам з Магілёва Вольгай Бяловай.

У праграме магчымы змены. Расклад перадач канала «Культура» даступны на сайце www.radiokultura.by і ў сацыяльных сетках.

12 сакавіка 85-годдзе адзначае Васіль Ціханенка, жывапісец.

13 сакавіка — 110 гадоў з дня нараджэння Пятра Герасімовіча (1912—1990), мастацтвазнаўца, графіка.

13 сакавіка — 85 гадоў з дня нараджэння Расціслава Шмырова (1937—1995), акцёра, сцэнарыста.

13 сакавіка 75 гадоў спаўняецца Уладзіміру Будкевічу, фатагату, педагогу, заслужанаму артысту БССР.

13 сакавіка 75-годдзе адзначае Яўген Панамарэнка, мастак-акварэліст.

13 сакавіка 75 гадоў юбілей святкуе Людміла Пунейка, мастак дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва, акварэліст, жывапісец.

13 сакавіка 75 гадоў спаўняецца Жанэце Шыдлоўскай, мастачцы манументальна-дэкаратыўнага мастацтва, сцэнаграфістцы, графіку, жывапісцу.

14 сакавіка — 120 гадоў з дня нараджэння Паўла Малчанава (1902—1977), акцёра, рэжысёра, народнага артыста БССР, народнага артыста СССР.

14 сакавіка — 100 гадоў з дня нараджэння Анатоля Ткачонка (1922—1994), жывапісца, графіка.

14 сакавіка — 90 гадоў з дня нараджэння Мікалая Рыжанкова (1932—1994), скульптара, заслужанага дзеяча мастацтваў Рэспублікі Беларусь.

15 сакавіка — 80 гадоў з дня нараджэння Анатоля Бачкарова (1942—1997), скульптара.

15 сакавіка 70-гадовы юбілей адзначае Міхаіл Татальскі, майстар дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

16 сакавіка — 75 гадоў з дня нараджэння Валерыя Шчарыцы (1947—2021), трубача, заслужанага артыста БССР.

16 сакавіка 60 гадоў спаўняецца Аляксандру Цімошкіну, акцёру, заслужанаму артысту Рэспублікі Беларусь.

17 сакавіка 55-годдзе адзначае Таццяна Жылінская, член Саюза пісьменнікаў Беларусі.

17 сакавіка — 100 гадоў з дня нараджэння Льва Клаза (1922—1980), празаіка.

18 сакавіка 80-гадовы юбілей святкуе Сяргей Волкаў, графік, заслужаны дзеяч мастацтваў БССР, член Саюза пісьменнікаў Беларусі.

18 сакавіка 75-годдзе адзначае Лізавета Катковіч (дзявочае Хадзянкова), актрыса.

18 сакавіка 75 гадоў спаўняецца Таццяна Малышай, мастачцы дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва.

Календар падрыхтаваны БДАМЛМ

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Брэсцкае сабласное аддзяленне СПБ шчыра смуткуюць з прычыны смерці паэта Юрыя Усеваладавіча МАЦЮШКІ і выказваюць глыбокія спаўняваны яго родным і бліжкім, сябрам і папелечнікам.

Саюз пісьменнікаў Беларусі і Віцебскае абласное аддзяленне СПБ смуткуюць з прычыны смерці члена Саюза пісьменнікаў Беларусі Валерыя Рыгоровіча МАРЧАНКІ і выказваюць глыбокія спаўняваны яго родным і бліжкім.

Выходзіць з 1932 года

Заснавальнікі:
Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі», рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Выдавецкі дом "Звязда"»

Галоўны рэдактар
Аляксей Іванавіч ЧАРОТА

Рэдакцыйны калягія:
Таццяна Арлова
Алесь Бадак
Дзясні Барсук
Віктар Гардзеі

Уладзімір Гіламедаў
Вольга Далдзімава
Жана Запарыка
Анатоль Казлоў
Анатоль Крайдзіч
Віктар Кураш

Алесь Марціновіч
Вячаслаў Нікіфарыч
Мікалай Чарнінец
Іван Чарота
Іван Шэйнер

Адрас рэдакцыі:
Юрыдычны адрас:
220013, Мінск,
вул. Б. Хмяльніцкага, 10-а
E-mail: info@vziazda.by

Адрас для карэспандэнцыі:
220034, Мінск, вул. Захарова, 19
E-mail: lim_new@mail.ru
Адрас у інтэрнэце: www.vziazda.by

Тэлефоны:
галоўны рэдактар — 325-85-25
намеснік галоўнага рэдактара — 319-79-85, 224-66-74
адказны сакратар — 377-99-73
аддзел крытыкі і бібліяграфіі — 317-20-98
аддзел прозы і паэзіі — 317-20-98

аддзел мастацтва — 317-20-98
бухгалтэрыя — 311-17-16

Выходзіць раз на тыдзень у пятніцу.

Падпісны індекс:
63856 — індыўдуальны;
63815 — індыўдуальны льготны для настаўнікаў;
638562 — ведамасны;
63880 — ведамасны льготны.

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі сродку масавай інфармацыі № 7 ад 10.12.2012, выданае Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусі.

Выдавец:
Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Выдавецкі дом "Звязда"». Дырэктар — галоўны рэдактар Аляксандр Мікалаевіч КАРЛЮКЕВІЧ
Нумар падпісані ў друку 10.03.2022 у 11.00
Ум. друку. арк. 3,72
Наклад — 687

Друкарня Рэспубліканскага ўнітарнага прадпрыемства «Выдавецтва «Беларускі Дом друку»
ЛП № 02330/106 ад 30.04.2004
г. Мінск, пр-т Незалежнасці, 79/1. Індэксы 220013
Заказ — 527
D 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
M 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Рупікасі прымаюцца толькі ў электронным выглядзе (праграма Microsoft Word), не вяртаюцца і не рэцэнзуюцца.
Газыця радзкічы можа не супадаць з меркаваннямі аўтараў публікацыі.
Аўтары нясуць адказнасць за факты, якія прыводзяцца ў публікацыі, у адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусі.

ISSN 0024-4686

